

Literatura a vydané prameny

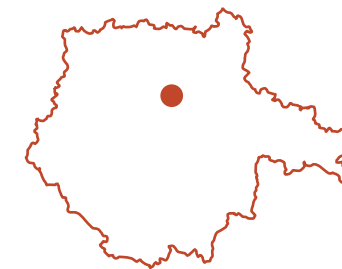
- BURDOVÁ, Pavla – CULKOVÁ, Dagmar – ČAŇOVÁ, Eliška – LIŠKOVÁ, Marie – RAJTORAL, František (edd.), *Tereziánský katastr český, III. díl*, Praha 1970.
- ČECHOVÁ, Blanka – MORAWETZ, Michal, *Příběh Štěpánka Netolického*, Třeboň 2021.
- HONS, Josef, *Když měřičkové, rybníkáři a trhani krajem táhli*, Praha 1961.
- JANOUSEK, Emanuel, *Rybníkářské dílo Krajířů v jižních Čechách*, in: PŠENIČKOVÁ, Jana – ROHÁČOVÁ, Olga – ŠOUŠA, Jiří (edd.), *Z legend zemědělsko-lesnického archivnictví a agrární historie*, Praha 2008, s. 189–210.
- MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích, díl 2. (Šlechta)*, Praha 1994.
- KOCIÁNOVÁ, Zdenka, *Po stopách Mikuláše Rutarda z Malešova, úředníka a rybníkáře ve službách Krajířů a Rožmberků*, *Archivum Trebonense* XII, Třeboň 2011, s. 53–70.
- KODL, František – KODLOVÁ, Jiřina, *Chlum u Třeboně. Kapitoly z dějin jihočeského pohraničí*, Chlum u Třeboně 1979.
- KRENN, Ernst, *Geschichte der Stadt Allentsteig*, Allentsteig 1948.
- KŘÍŽEK, František (ed.), *Dačický listinář*, Dačice 1941.
- NOVÁKOVÁ, Stanislava, *Krajířové z Krajku*, České Budějovice 2010.
- PÁNEK, Jaroslav, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989.
- PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Václav BŘEZAN, Životy posledních Rožmberků II*, Praha 1985.
- RULL, František, *Monografie města Hradce Jindřichova*, Jindřichův Hradec 1875.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze království Českého, díl IV. (Vysočina Táborská)*, Praha 1885.
- SMOLKOVÁ, Anna – TRÍSKA, Karel – ZELENKOVÁ, Zdenka, *Velkostatek Chlum u Třeboně 1607–1921, Inventář*, nepublikovaný inventář archivního fondu, Třeboň: Státní archiv v Třeboni 1975.
- TEPLÝ, František, *Příspěvky k dějinám českého rybníkářství*, Praha 1937.

Mgr. Pavel Koblasa (nar. 1975)

Národní archiv
pavel.koblasa@nacr.cz

Archivář a historik, absolvent oboru archivnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Ve svých pracích se věnuje dějinám a hospodářským poměrům středoevropské šlechty, vývojem císařských a toskánských panství na území rakousko-uherské říše. Rovněž se zabývá regionálními dějinami jižních Čech, především Jindřichohradecka a Třeboňska, či institucí fideikomisu v Čechách.

Terénní relikty tereziánského dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou

Theresian Artillery Training Ground near Týn nad Vltavou and its Terrain Relics

Prokop Machoň

Abstrakt: Článek se zabývá zaniklým dělostřeleckým cvičištěm nedaleko Týna nad Vltavou, dnes známým pod názvem Velký Depot. Toto místo hrálo zásadní roli v úspěšné dělostřelecké reformě Josefa Václava z Liechtensteina a stálo u zrodu moderní profesionální rakouské artillerie. Na konkrétním případě prvního a ve své době jediného stálého dělostřeleckého cvičiště v habsburské monarchii přibližuje málo známou problematiku vojenských cvičišť 18. století. Na základě kartografického materiálu autor zrekonstruoval podobu cvičiště v době jeho založení a zároveň zachytil jeho stavební vývoj v následujících téměř třech desetiletích. Zřízení cvičiště je zasazeno do regionálních dějin, s čímž souvisí otázka výběru lokality armádou. Hlavním cílem této studie je přiblížit veřejnosti neznámou vojenskou památku evropského významu, jež však dosud nezískala status kulturní památky.

Klíčová slova: kulturní krajina; vojenské památky; dělostřelectvo v 18. století; dělostřelecká reforma v 18. století; polygon; epolement; miněři

Článek vznikl bez vazby na finanční prostředky určené k institucionálnímu vědeckému výzkumu.

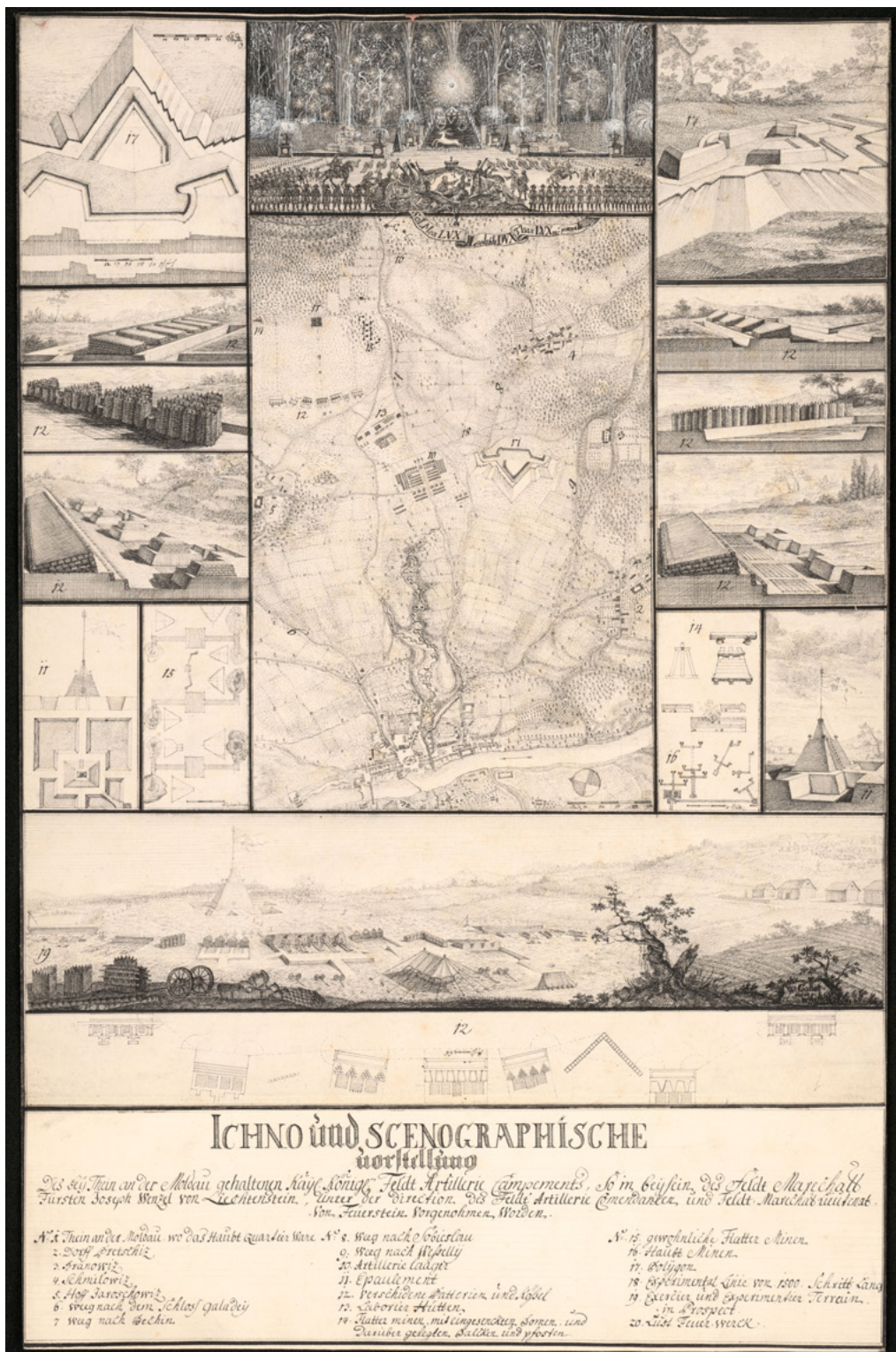
Abstract: The article deals with a defunct artillery training ground near the town of Týn nad Vltavou, nowadays better known under the later name of the „Big Depot“ (Velký Depot). This a place played a crucial role in the successful Joseph Wenzel of Liechtenstein's artillery reform and was at the birth of modern professional Austrian artillery. Using the specific case of the first and, at the time, only permanent artillery training ground in the Habsburg monarchy, the author presents the little-known questions of the 18th century military training grounds. Thanks to valuable cartographic material, the author reconstructs the appearance of the training ground at the time of its foundation and at the same time captures its constructional development during almost three following decades of its operation. The establishment of the training ground is set in regional history, which relates to the question of the army's choice of the site. The main aim of this study is to bring to the public an unknown military sight of European importance, which has not yet been granted the status of a cultural heritage site.

Keywords: cultural landscape; military historical sites; 18th century artillery; 18th century artillery reform; polygon; backstop; sappers

The article was created without connection to financial resources intended for institutional scientific research.

Důležitost artillerie, jedné ze tří hlavních složek armády, pro úspěch v boji si evropští vojevůdci plně uvědomili v období raného novověku.¹ Dosud bylo napsáno mnoho prací zabývajících se historií moderního dělostřelectva ve středoevropském, potažmo evropském prostoru. Někdy však poněkud stranou zůstávají dějiny dělostřeleckých reform, jejichž zásluhou došlo k významné proměně dělostřelectva a jeho rychlému rozvoji. Lokality zásadního významu, na nichž byla teorie uváděna do praxe, představovala dělostřelecká cvičiště. Jedno z nejdůležitějších dělostřeleckých cvičišť bylo založeno roku 1749 u Týna nad Vltavou. Zároveň se bohužel jedná o velmi opomíjenou památku, jejíž existence zůstává pro absolutní většinu veřejnosti neznámou. V průběhu 19. století upadla v zapomnění a tento stav trvá dál. V současnosti se však alespoň okrajově začíná objevovat zejména

¹ Tato studie vychází z autorovy práce MACHOŇ, Prokop, *Dělostřelecké cvičiště a tábor u Týna nad Vltavou (1749–1778)*, nepublikovaná středoškolská odborná činnost, Týn nad Vltavou: Gymnázium, Týn nad Vltavou, Havlíčkova 13, 2022.

Obr. 1. Mapa dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou zachycující jeho stav k roku 1749, zdroj: *Ichno und scenographische vorstellung Des Bey Thein an der Moldau gehaltenen Kay. König. Feldt Artillerie Campement*, zdroj: Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung, ALB Port 7a,1

v tuzemských odborných publikacích. Jde například o práce Pavla Juřika,² Vladimíra Buldry³ nebo Martiny Sudové.⁴

Právě toto cvičiště stálo u zrodu moderní rakouské artilerie, která se následně v bojích sedmileté války výraznou měrou podílela na první porážce Prusů u Kolína 18. června 1757 a v mnoha dalších bitvách. Díky tomu byla zachována integrita českých zemí a nedošlo k obsazení jejich části Pruskem, tak jako dříve v případě Slezska. Bitva u Kolína proto bývá označována jako den, kdy se znovu zrodila habsburská monarchie. Na cvičišti u Týna nad Vltavou sbírali zkušenosti rovněž zahraniční důstojníci, kteří je pak úspěšně využili ve své vlasti. Rakouské dělostřelectvo díky této lokalitě nejen úspěšně konkurovalo nepřátelským artileriím, ale stalo se jedním z nejlepších v celé Evropě. Tato úroveň u něj do velké míry přetrvávala až do poloviny 19. století, kdy začalo pomalu zaostávat.

Založení dělostřeleckého cvičiště

V rámci dělostřelecké reformy polního maršála Josefa Václava z Liechtensteina v polovině 18. století se projevila nutnost zřídit stálé cvičiště, jež by vyhovovalo modernímu způsobu vedení boje. Pro jeho umístění byla vybrána lokalita poblíž Týna nad Vltavou primárně vzhledem ke své blízkosti k Českým Budějovicím jako sídlu štábu rakouské artilerie a Polního zbrojního úřadu a k Rudolfovu, kde byla roku 1744 zřízena Artillerie-Corps-Schule. Tento unikátní prostor se rozkládal asi čtyři kilometry na severovýchod od Týna nad Vltavou mezi tábořskou silnicí a silnicí vedoucí do Veselí nad Lužnicí zhruba v nadmořské výšce 420 až 480 metrů n. m., přičemž nejvýše se nacházejí dělostřelecké šance, a naopak nejnižší severovýchodní část cvičiště svažující se až k blízkému potoku Židova strouha. Velikost prostoru se měnila s postupujícím časem. Přítomnost artilerie dodnes připomínají místní názvy Na Šancích, Malá Varta (nacházela se zde vojenská strážnice), Pod Vartou, Pod Minami, Logr, Pod Logrem a Velký Depot.

V místech dělostřeleckého cvičiště a tábora se v dřívějších dobách rozprostíral arcibiskupský les Posekaný. Dne 29. října 1721 věnoval arcibiskup František Ferdinand hrabě Khünburg celý pozemek městu Týn nad Vltavou.⁵ To jej intenzivně využívalo k hospodářským účelům. Lesní porost však byl do roku 1723 z převážné většiny vykácen⁶ a získaná půda prodána jednotlivcům.⁷

První písemné zmínky o stavbě šancí v oblasti budoucího cvičiště se datují do roku 1709.⁸ Nelze s jistotou říct, za jakým účelem bylo opevnění vybudováno. Šlo velmi pravděpodobně o menší fortifikaci složenou převážně ze zemních valů.⁹ Velikost ji rozhodně nelze srovnávat s o 40 let později vybudovaným polygonem. Zdá se, že pevnůstka měla za úkol chránit Týn nad Vltavou proti ohrožení směrem od Tábora, Veselí nad Lužnicí nebo Bechyně. Město takového strategického významu, jež nikdy nebylo chráněno hradbami,

2 JUŘÍK, Pavel, *Dělostřelecký polygon – Velký Depot. Barokní dělostřelecká střelnice u Týna nad Vltavou*, Týn nad Vltavou 2022; JUŘÍK, Pavel, *Královna bitev. České země a zrod moderního dělostřelectva*, Praha 2021.

3 BULDRA, Vladimír, *Pohled do historie dělostřelectva na Českobudějovicku. I. Léta 1744 až 1939*, České Budějovice 2016.

4 SUDOVÁ, Martina, *Malý zábavný průvodce Týnem nad Vltavou a okolím*, Týn nad Vltavou 1999; SUDOVÁ, Martina – PROCHÁZKA, Lubomír, *Vltavotýnský poutník aneb Týn nad Vltavou a okolím ze všech stran*, Praha 2007.

5 SAKAŘ, Josef, *Dějiny města Týna nad Vltavou a okolí. Díl II. Století osmnácté*, Týn nad Vltavou 1934, s. 9.

6 V poměrně krátkém čase bylo prodáno 5899 kmenů, 4800 mladých stromů bylo na doporučení magistrátu ponecháno na místě. Již 15. 3. 1723 nakoupil František Kuna dřevo z Posekaného na 151 vorů celkem za 360 zlatých 89 krejcarů. Tamtéž, s. 80.

7 Městské muzeum v Týně nad Vltavou, podsírbka historická, Dokumenty archivní povahy, inv. č. 15438, Poznámky Josefa Hanzlíka.

8 HANZLÍK, Josef, *Dělostřelecký tábor a pozdější vozatajské skladiště u Týna nad Vltavou*, Týn nad Vltavou 1912, s. 5.

9 Tuto domněnku potvrzuje fakt, že se na místě budoucího dělostřeleckého cvičiště rozprostíral les Posekaný, který roku 1709 stále náležel pražskému arcibiskupovi. Větší stavba by jistě poutala větší pozornost a zmínky o ní by se tak vyskytly v nejednom písemném dokumentu.

bylo nutné co nejlépe bránit.¹⁰ Z jedné strany bylo zabezpečeno přírodní bariérou, řekou Vltavou, kterou bylo možné překonat pouze po mostě nebo po několika brodech. Proto se nabízelo vybudování menšího opevnění na nejvyšším bodě v blízkém okolí Týna nad Vltavou, z něhož by bylo možné pozorovat okolní krajinu a které tak mohlo fungovat jako strážnice. Tímto bodem byl se 480 metry nad mořem vrch Posekaný zaujímavější strategickou pozicí mezi tábořskou a veselskou silnicí. Není vyloučeno, že realizaci stavebního projektu uspišila, nebo dokonce vyvolala právě probíhající válka o španělské dědictví (1701–1714).¹¹ Nicméně se rovněž uvádí, že šance měly už od roku 1709 sloužit jako cvičiště císařské artillerie¹² nebo byly vystavěny roku 1707 jako cvičiště pěchoty pro vltavotýnskou vojenskou posádku.¹³

Strategická poloha pevnůstky se plně projevila 4. června 1742, kdy k Týnu přitáhlo rakouské vojsko a ve večerních hodinách rozbilo tábor právě na Posekaném. Druhého dne umístil Karel Lotrinský děla na nedalekém návrší, odkud mohla efektivně krýt útok Rakušanů na město.¹⁴ Šance jim tehdy poskytl výborné zázemí, zejména však nejlepší útočné postavení, z něhož mohly být francouzské jednotky snadno vytlačeny z ulic Týna nad Vltavou. Naopak velkou nevýhodou opevnění bylo především to, že jej mohl poměrně snadno dobýt a pro své plány využít nepřítel. V pátek 9. října 1744 tudy procházela armáda pruského krále Fridricha II., který přes Týn nad Vltavou vedl ústup rovněž tímto směrem.¹⁵ Prusové snad obsadili šance vojenskou posádkou, jež měla za úkol krýt ústupovou cestu. Téměř nadohled odsud, ve vzdálenosti asi 2,5 kilometru, se odehrála večerní šarvátka mezi několika jednotkami rakouské a pruské kavalérie, vedené generálmajorem Zietenem.

Důvodem pro výběr konkrétně tohoto místa mohl být vhodný terén či blízkost důležitých cest a poloha města, jímž procházela Norimberská silnice vedoucí z Vídně do Frankfurtu nad Mohanem.¹⁶ Důležitým aspektem však byla řeka protékající městem, po níž bylo možné transportovat potřebné vybavení z Českých Budějovic do Týna a odtud po souši na cvičiště. Ve městě se také nacházel strategicky významný most, jediný na Vltavě mezi Českými Budějovicemi a Prahou, který byl hojně využíván pro přesun vojenských jednotek.¹⁷ Jezdili tudy i rakouští panovníci, když se vydávali na svou korunovační cestu do Frankfurtu.¹⁸ Nejdůležitější kritérium pro výběr právě tohoto místa představovala jeho blízkost k Českým Budějovicím a k Rudolfu.

Zájmová oblast se rozkládala převážně na panství Týn nad Vltavou, které se nacházelo ve výlučném vlastnictví pražského arcibiskupa, jímž byl v té době Jan Mořic Gustav z Manderscheid-Blankenheimu (1676–1763).¹⁹ Vojenský erár si zde pronajal pozemky

o celkové rozloze 110 740 čtverečních sáhů (398 331,8 m²)²⁰ od Týna nad Vltavou a vltavotýnského panství, Předčic a Smilovic, přičemž Týnu mělo být placeno 600 zlatých rýnských, Předčicím 150 zlatých a Smilovicím 250 zlatých ročně.²¹ Nájemní smlouva z roku 1764 charakterizovala 10 780 čtverečních sáhů jako neplodnou půdu a 99 960 čtverečních sáhů jako pozemky vhodné pro orbu.²² Tyto smlouvy byly relativně často obnoveny. Doloženy jsou smlouvy z let 1749, 1764, ze září 1765, z 8. září 1769, z 8. září 1774 a z 8. dubna 1778.²³ Z nich je jasné patrné, že za celé období, kdy byla oblast využívána jako dělostřelecký tábor a cvičiště, se její rozloha nezměnila ani nezmenšila.

Plány cvičiště pravděpodobně vypracoval Johann Baptist Ferdinand Schor (1686–1767), profesor hydrotechniky a fortifikace na Stavovské inženýrské škole v Praze, jenž byl samotným Liechtensteinem „povzván na velké a nákladné experimenty u Týna roku 1749“.²⁴ Stavba cvičiště byla zahájena okamžitě po uzavření smlouvy o pronájmu pozemků roku 1749. Již na jaře v areálu probíhaly kopácké práce spojené s budováním cvičných prvků.²⁵ Po svém dokončení v druhé polovině šedesátých let celé cvičiště zahrnovalo cvičnou pevnost, tzv. *polygon*, cíl dělostřelby, tzv. *epolement*, linie střelby v terénu a čtyři minová pole. Samotný cvičný prostor doplňoval rozlehlý tábor s technickým zázemím.

Dělostřelecké cvičiště u Týna nad Vltavou bylo zřízeno primárně za účelem konání velkých cvičení. Fungovalo tedy jako jakási „praktická škola“, kde si mohli studenti či absolventi rudolfovské Artillerie-Corps-Schule ověřit své nově nabyté znalosti v praxi v polních podmínkách.²⁶ Jednalo se o „cvičení ve střelbě, střelbě na cíl, ostřelování, zemních pracích, v laboratořích, pokusech a podobně“.²⁷ Dále se zde skládaly každoroční zkoušky důstojníků a v laboratořích se vyvíjela nová složení střelného prachu, jehož účinnost mohla být následně vyzkoušena přímo na místě. Na střelnici byly testovány děla, moždíře a další dělostřelecká technika a podle výsledků byly dále vylepšovány.²⁸ Cvičení probíhala každé léto od června do září.²⁹ Josef Václav z Liechtensteina na ně každoročně vydával 50 000 zlatých ze svého majetku, protože erár by si nemohl dovolit pořádat takto finančně náročné akce.³⁰ Právě dělostřelecké cvičiště u Týna nad Vltavou se výraznou měrou podílelo na konečném vydělení polní artillerie ze struktur obléhacího dělostřelectva.

Již v létě roku 1749 se zde konalo první velké cvičení pod vedením Antonína Ferdinanda Feuersteina, Liechtensteinovy pravé ruky.³¹ O čtyři roky později sama panovnice Marie Terezie projevila touhu zhlédnout dosavadní výsledky probíhajících reforem a ve dnech 22. až 27. srpna 1753 zde přihlížela velkému demonstrativnímu cvičení se svým manželem císařem Františkem I., švagrem Karlem Lotrinským a velkým množstvím osobností z řad domácí šlechty.³² Odmška nastala v letech 1757–1762, kdy se dělostřelectvo soustředilo na

10 V Týně nad Vltavou se nacházel jediný most přes Vltavu mezi Českými Budějovicemi a Prahou. Představoval tak klíčovou dopravní tepnu jižních Čech, jejíž ovládnutí bylo z vojenského hlediska velmi důležité, což se hned dvakrát potvrdilo v průběhu války o rakouské dědictví (1740–1748).

11 Obyvatelé města či správa panství si možná právě tehdy uvědomili bezbrannost Týna nad Vltavou a nemožnost efektivně jej bránit před vpádem nepřátelských vojsk. Přestože se válečné operace války o španělské dědictví nepřesunuly do blízkosti města, již roku 1742 dobyli město Francouzi a o dva roky později Prusové.

12 SUDOVÁ, M., *Malý zábavný průvodce*, s. 65. Tato domněnka je zřejmě chybná, pokud by se totiž na Posekaném již roku 1709 rozprostíralo dělostřelecké cvičiště, jistě by se o něm zachovalo více informací než jen kusá zmínka o stavbě šancí. Tehdy navíc ani nebyl důvod zřídit cvičiště na jihu Čech daleko od Vídně, generální štáb artillerie byl do Českých Budějovic přesunut až o 35 let později. V místě pozdějšího polygonu se k tomu rozprostíral hustý arcibiskupský les Posekaný, který bránil pořádání jakéhokoli dělostřeleckého cvičení.

13 JUŘÍK, P., *Dělostřelecký polygon*, s. 60. Není známo, z jakého důvodu se správa panství rozhodla vybudovat cvičiště místní posádky v arcibiskupském lese Posekaném, užívaném k hospodářským účelům.

14 SAKAŘ, J., *Dějiny*, s. 33.

15 SAKAŘ, J., *Dějiny*, s. 44.

16 HANZLÍK, J., *Dělostřelecký tábor*, s. 5.

17 Jenom od 8. 12. 1744 do 28. 2. 1745 po něm přešlo celkem 52 vojenských skupin, přípřež tudy projížděla téměř nepřetržitě. SAKAŘ, J., *Dějiny*, s. 42.

18 26. 12. 1711 a 20. 1. 1712 zde například přenocoval se svým dvorem Karel VI. během cesty na císařskou korunovaci do Frankfurtu nad Mohanem a poté zpět do Vídně. Tamtéž, s. 6.

19 Jan Mořic Gustav z Manderscheid-Blankenheimu získal funkci arcibiskupa pražského po smrti svého předchůdce Jana Adama Vratislava z Mitrovic (1677–1733) roku 1733, který však po svém zvolení nestihl úřad převzít. Roku 1741 byl jedním z těch, kdo provolali bavorského kurfiřta Karla Albrechta

českým králem, a zároveň byl vybrán pro jeho korunovaci. Svým počínáním si znepřátelil Marii Terezi, která jej po dobytí Prahy rakouskými vojsky vypověděla z tohoto města a zakázala mu přístup ke dvoru. Tím, že arcibiskup dovolil vybudovat stálé dělostřelecké cvičiště na svém panství, se zřejmě snažil usmířit si panovnici a znovu si získat její přízeň, což se mu ale nikdy nepodařilo.

20 V rozměrech jednotlivých částí areálu zjištěných při různých měřeních se však projevují velmi výrazné odchylky, někdy až tisíce čtverečních sáhů. HANZLÍK, J., *Dělostřelecký tábor*, s. 6–8.

21 HANZLÍK, J., *Dělostřelecký tábor*, s. 8.

22 Městské muzeum v Týně nad Vltavou, podsbírka historická, Dokumenty archivní povahy, inv. č. 14575, Poznámky Josefa Hanzlíka.

23 HANZLÍK, J., *Dělostřelecký tábor*, s. 8.

24 PELCL, Franz Martin (ed.), *Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler, nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken*, 2. Teil, Prag 1775, S. 159.

25 SAKAŘ, J., *Dějiny*, s. 44–45.

26 OTTENFELD, Rudolf von – TEUBER, Oscar – DOLLECZEK Anton – KONDELKA, Alfred von, *Die österreichische Armee: von 1700 bis 1867*, Wien 1895, S. 156.

27 DOLLECZEK, Anton, *Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart. Nach authentischen und Grösstentheils officiellen Quellen verfasst*, Wien 1887, S. 291.

28 Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien (dále jen ÖStA-KA Wien), Memoires XIII/463–465, Materiály k dělostřelecké reformě a cvičením u Týna nad Vltavou.

29 HANZLÍK, J., *Dělostřelecký tábor*, s. 8.

30 DOLLECZEK, A., *Geschichte*, S. 291.

31 ÖStA-KA Wien, Memoires XIII/463–465, Materiály k dělostřelecké reformě a cvičením u Týna nad Vltavou.

32 TOLL, Zur Geschichte der österreichischen Artillerie – Prüfungsschießen bei Moldauthein 1753, *Archiv für die Offiziere der Königlich Preußischen Artillerie- und Ingenieur-Korps*, 1866, Jhrg. 30, Nr. 60, S. 90–94.

Obr. 2. Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784, zdroj: *Situations-Plan Von dem Moldautheiner-Berge samt den Staeden Moldau-Thein und Bechin*, Mapová sbírka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, inv. č. 1296545

bojištích sedmileté války, a během velkého hladomoru v letech 1770–1772. Roky 1766, 1774 a 1776 se nesly ve znamení návštěv Josefa II.³³

Polygon

Polygon, cvičné opevnění ve tvaru mnohoúhelníku, byl největší a nejdůležitější terénní stavbou cvičiště, znázorňující úsek obranného pásma bastionové pevnosti. Sloužil jako cvičná pevnost, na níž bylo simulováno obléhání fortifikace, nebo její obrana před útočníky. V rámci těchto nácviků se dělostřelci mimo jiné v praxi učili taktiku, přesun v případě napadení či umisťování děl do palebných pozic přímo na opevnění. Útočníci nacvičovali nejen palbu na cíl v podobě bastionů, ravelinu a kryté cesty, ale i pohyb mezi paralelami včetně nezbytného využití sap. V době největšího rozsahu v sedmdesátých letech 18. století zabíral plochu 26 096 čtverečních sáhů (93 858 m²).³⁴ Z toho se rozkládalo 18 285 na zemědělsky neúrodných pozemcích (*Trieschfeld*) pronajatých od předčické obce, 2 204 na pastvinách a 5 607 čtverečních sáhů na polích.³⁵

Vnitřní pásmo polygonu tvořily tři bastiony³⁶ různých typů – Liechtenstein, Kinský a Callot. Propojeny byly dvěma kurtinami, skrze něž vedly dvě pevnostní brány.³⁷ Před nimi se rozprostíral široký příkop, který jistě nebyl během cvičení napouštěn vodou, přesťože se tato informace objevuje v současné literatuře.³⁸ Největším a nejlépe zachovalým

³³ K historii dělostřeleckého cvičiště viz MACHOŇ, P., *Dělostřelecké cvičiště*, s. 33–51.

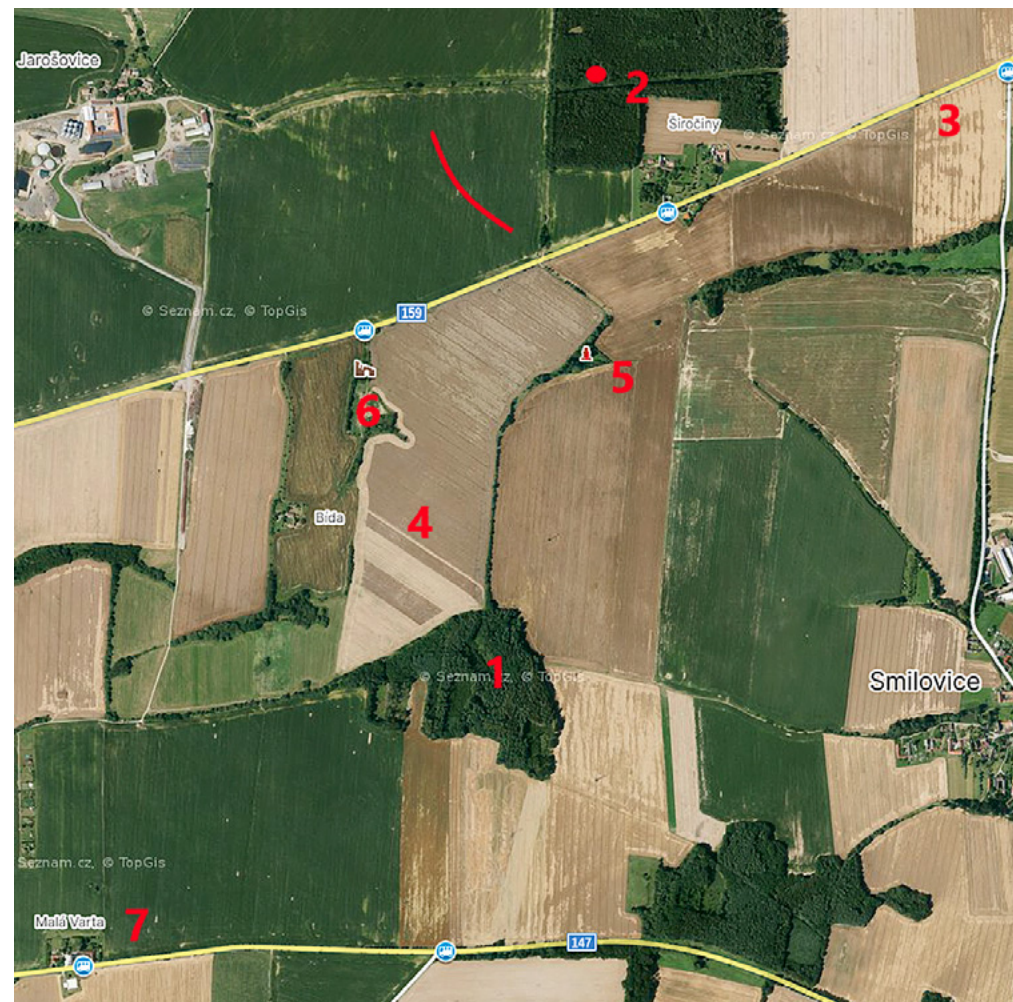
³⁴ Starší měření naproti tomu zjistilo hodnotu 5 356 $\frac{3}{4}$ čtverečních sáhů (19 266 m²). Jindy byla vyměřena plocha 18 921 čtverečních sáhů (68 052 m²). Tyto odchylky byly pravděpodobně způsobeny posupným rozšiřováním polygonu a různými postupy při započítávání příkopů a paralel do jeho rozlohy.

³⁵ HANZLÍK, J., *Dělostřelecký tábor*, s. 7.

³⁶ Respektive jeden bastion (Liechtenstein) a dva půlbastiony. Bastiony Kinský a Callot totiž nikdy nebyly vzhledem k plánované velikosti stavby a zejména jejímu cvičnému charakteru dokončeny. Oba plnily po stranách také opěrnou funkci. Bastion Liechtenstein byl původně vybudován také jako půlbastion, plnohodnotným bastionem se stal teprve po dokončení bastionu Callot. Österreichische Nationalbibliothek (dále jen ÖNB), Kartensammlung, ALB Port 7a,1, Mapa dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou zachycující jeho stav k roku 1749.

³⁷ V dobrém stavu se však dochovala pouze brána v kurtině mezi bastionem Liechtenstein a Kinský. Viz obr. 12.

³⁸ Otázkou zůstává, odkud by bylo do tábora přivedeno tak velké množství vody. Nedaleko polygonu pramení dva potoky – asi 400 metrů severozápadně Hlinský potok a asi 500 metrů jihovýchodně Děkaný potok. Z nich vedená voda by však musela překonat převýšení větší než 15 m. Napouštění příkopů by navíc nemálo ztěžovalo průběh cvičení. Jednotkám obránců by byl znesnadněn pohyb a přesun děl do palebných postavení, dokonce by mohla uvíznout ve vodě a bahně. Koule vystřelené

Obr. 3. Letecký pohled na areál bývalého dělostřeleckého cvičiště a vozatajského skladiště (1. polygon, 2. epolement s bateriemi, 3. hlavní minové pole, 4. tábor, 5. sousoší kalvárie, 6. Velký Depot, 7. Malý Lager), zdroj: Mapy.cz, upraveno autorem

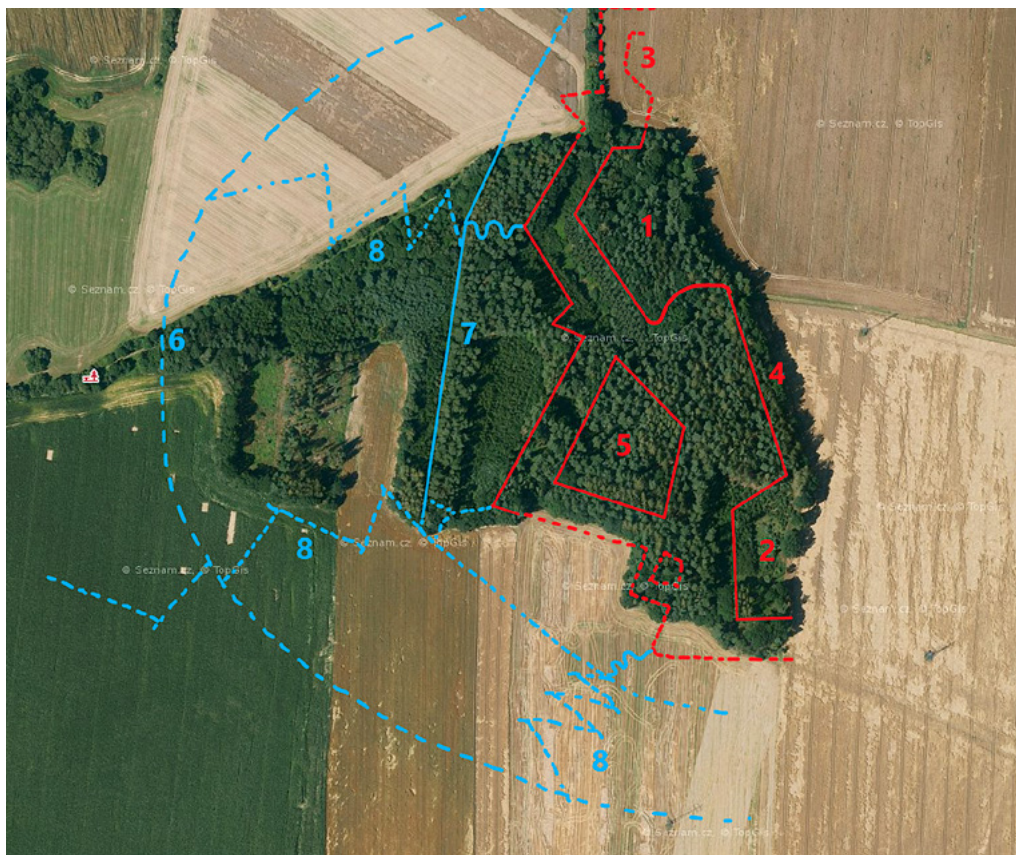
bastionem je prostřední bastion Liechtenstein pojmenovaný podle Josefa Václava z Liechtensteina, zakladatele cvičiště. Jeho levá strana byla projektována jako tzv. ušatý bastion,³⁹ pravá jako tzv. pravouhlý bastion.⁴⁰ Své jméno pravouhlému bastionu, umístěnému na levém křídle pevnosti, propůjčil František Oldřich kníže Kinský (1726–1792), Liechtensteinův nástupce v pozici vrchního velitele dělostřelectva. Tyto dva bastiony prošly úvodními experimenty v létě 1749 i velkolepým cvičením roku 1753. Nejmladší a zároveň nejmenší z nich, bastion Callot,⁴¹ byl pojmenován podle Karla Callota (1711–1780), vysokého důstojníka artilerie a významného organizátora a velitele vojenských cvičení u Týna nad Vltavou.

na opevnění bylo možné sesbírat a z jejich materiálu odlít novou municí. To by však po napuštění příkopu vodou bylo téměř nemožné. Rovněž pravidelná oprava polygonu by byla značně ztěžena.

³⁹ Tento bastion je jediným dochovaným exemplářem ušatého bastionu na území České republiky. JUŘÍK, P., *Královna*, s. 151.

⁴⁰ Svírá pravý úhel s čelní stranou sousedního bastionu.

⁴¹ Toto označení nesl v době zániku dělostřeleckého cvičiště roku 1778, což potvrzuje *Situations-Plan Von dem Moldautheiner-Berge* z roku 1784, který zachycuje situaci krátce po transformaci dělostřeleckého cvičiště ve vozatajské skladiště, tzv. Velký Depot. Mapová sbírka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy (dále jen PíF UK), inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784.

Obr. 4. Letecký snímek polygonu s vyznačenými částmi (1. bastion Liechtenstein, 2. bastion Kinský, 3. bastion Callot, 4. kurtina, 5. ravelin, 6. druhá paralela, 7. třetí paralela, 8. sapy), zdroj: Mapy.cz, upraveno autorem

Jedná se o pravoúhlý typ bastionu kurtinou přiléhající k pravé straně bastionu Liechtenstein. Vybudován byl roku 1765 či 1766, krátce před velkým cvičením roku 1766,⁴² v době jeho konání totiž nebylo opevnění ani paralely na jeho straně úplně dokončeny.⁴³

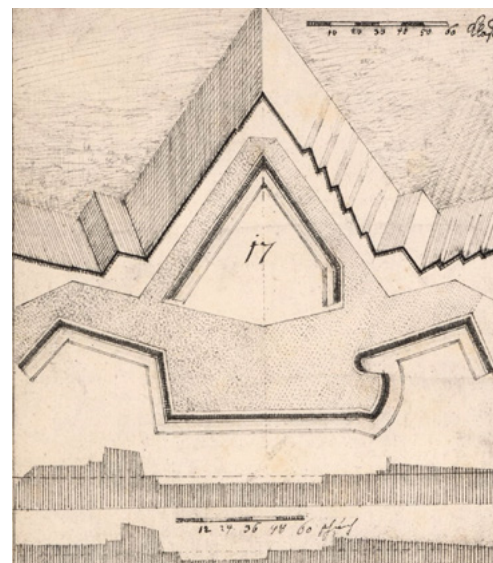
Ve středním pásmu, v příkopu mezi bastiony Liechtenstein a Kinský, se na poměrně velké ploše rozkládá ravelin, samostatně stojící pevnůstka nepravidelného pětiúhelníkového půdorysu, jež měla zabránit přímému útoku na kurtinu, nejzranitelnější místo opevnění.

42 Na mapách cvičiště z roku 1749 polygon zahrnuje pouze dva bastiony. Viz obr. 1. Na pláncích zobrazujících cvičení roku 1766 se již tento bastion objevuje. JČM ČB, podsbírka č. 19 – písemnosti a tisky, sign. MP 26, Plán dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou z roku 1767 zachycující stav k předešlému roku. ÖNB, Kartensammlung, ALB Port 6 b,10, Plán polygonu zachycující stav k roku 1766.

Zachycuje jej také mapa I. vojenského mapování ze stejného období.

V letech 1756–1763 byla rakouská artilerie vázána v bojích sedmileté války. Z tohoto důvodu se nekonala každoroční cvičení u Týna nad Vltavou. Plánek z roku 1767 jej navíc označuje jako „Bastion des Neuenwerkes“, což jej popisuje jako „Bastion nového díla“, či pravděpodobněji jako „Bastion nových šancí“. DOBROVSKÝ, Josef, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch. Zweyter Band. L–Z*, Prag 1821, S. 428. Vybudování tohoto bastionu krátce před cvičením roku 1766 potvrzuje zpráva v *Augspurgische Ordinari Post-Zeitung*: „V okolí Týna nad Vltavou, kde bude celý příští měsíc stát velký tábor dělostřelectva, nechal pan kníže Liechtenstein silně opevnit návrší, jiní říkají horu, na níž se k její obraně postaví jednotka vojáků, která má být napadena jinou v přítomnosti Císařské Výsosti, která tam odjede 9. června.“ *Augspurgische Ordinari Post-Zeitung*, 11. 6. 1766.

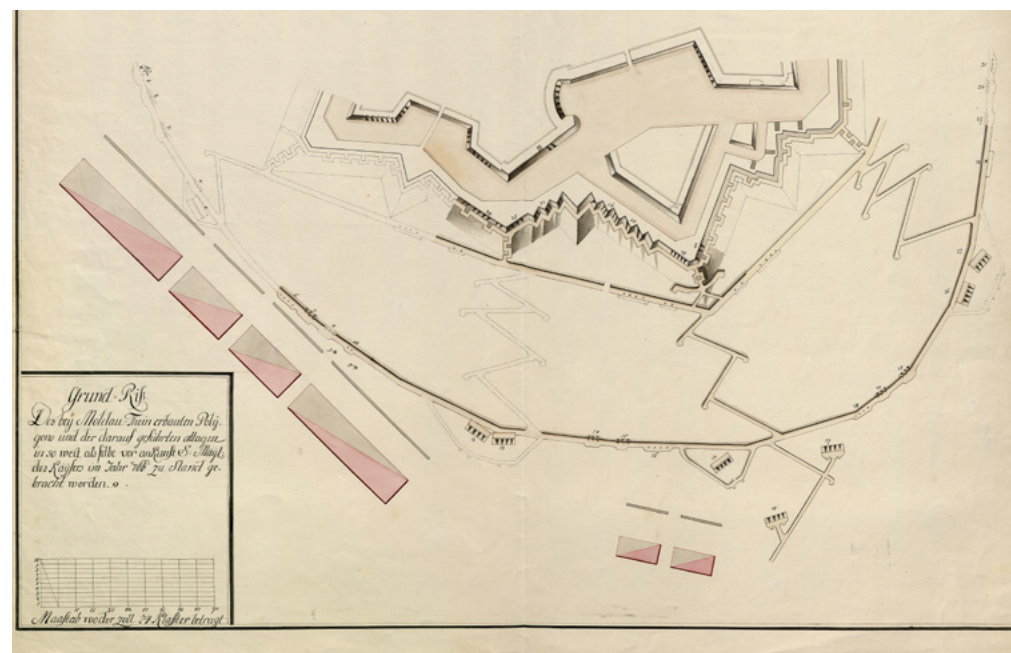
43 JČM ČB, podsbírka č. 19 – písemnosti a tisky, sign. MP 26, Plán dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou z roku 1767 zachycující stav k předešlému roku. ÖNB, Kartensammlung, ALB Port 6 b,10, Plán polygonu zachycující stav k roku 1766.

Obr. 5. Půdorys polygonu a jeho průřez roku 1749, detail obr. 1, zdroj: Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung, ALB Port 7a,1

Obr. 6. Pohled na polygon roku 1749, detail obr. 1, zdroj: Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung, ALB Port 7a,1

Obr. 7. Plán polygonu zachycující stav k roku 1766, zdroj: *Grund-Riß Des bey Moldau-Thein erbauten Polygons und darauf geführten attaque in so weit als selbe vor ankunft S. May. Des Kayzers im Jahr 766 zu Stand gebracht worden*, zdroj: Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung, ALB Port 6 b,10

Ve vnějším obranném pásmu, před ravelinem a bastiony, uzavírá příkop kontreskarpa,⁴⁴ jejíž vrchol zabírá krytá cesta umožňující „skryté přesuny a výpady obránců“.⁴⁵ Ta postupně

44 Stěna valu odvrácená od nepřítele. Opakem je eskarpa, kterou představují stěny bastionů, ravelinu a kurtin.

45 JURÍK, P., *Dělostřelecký polygon*, s. 69.

Obr. 8. Severní část bastionu Liechtenstein, foto: autor, 2021

Obr. 9. Jižní část bastionu Liechtenstein, foto: autor, 2021

Obr. 10. Severní část bastionu Liechtenstein, foto: autor, 2021

přechází v banket⁴⁶ a předprseň.⁴⁷ Některé úseky kryté cesty jsou přerušeny traverzami, malými valy bránícími rikošetové palbě.⁴⁸ Ve vnitřních úhlech kryté cesty byla vybudována nejméně dvě shromaždiště, poskytující prostor ke shromáždění obránců před výpadem. Jižnější shromaždiště před bastionem Kinský bylo dokonce chráněno malou pevnůstkou, lunetou. Od předprsně kryté cesty dále přechází v glacis, mírně se svažující násep spojující předpolí s krytou cestou.

V předpolí polygonu byly vystavěny dvě paralely, zákopy vedoucí souběžně s opevněním, které poskytovaly úkryt a usnadňovaly obláhatelům nepozorovaný přesun.⁴⁹ Paralely

46 Vyvýšený stupeň pro střelce, kteří jej využívali jako palebné postavení.

47 Násep chránící střelce stojící na banketu.

48 Rikošetová palba spočívala ve střelbě dělových koulí do prostoru kryté cesty, po níž se odrážely, a mohly tak napáchat velké škody v řadách obránců.

49 Na mapě zachycující stav polygonu po zrušení dělostřeleckého cvičiště jsou označeny jako druhé a třetí útočná paralela. První paralela bývala zřízena mimo dostřel pevnostních kanónů, teprve v druhé paralele byla umístěna postavení pro děla a moždíře obláhatelů. První paralelu tedy nebylo

Obr. 11a a 11 b. Pohled zvnějšku a zevnitř polygonu na kurtinu mezi bastiony Liechtenstein a Kinský, foto: autor, 2021

bývaly zpravidla zapuštěny tři stopy pod povrch a z vytěžené zeminy byl následně směrem k pevnosti vytvořen val vysoký rovněž tři stopy, vojáci tak byly chráněni až do výšky šesti stop (178 cm).⁵⁰ V druhé paralele se nacházelo celkem 31 palebných postavení⁵¹ určených různým typům děl a moždířů.⁵² Byla to místa vyhrazená pro gabionové,⁵³ rikošetové,⁵⁴ demontovací⁵⁵ a průlomové baterie.⁵⁶ Třetí paralela byla vybudována v bezprostřední blízkosti

nutné u polygonu budovat, neboť nebyla k výcviku potřeba, byl pouze naznačen úsek sapy vedoucí od ní k druhé paralele před ravelinem. Mapová sbírka PŘF UK, inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bečyní z roku 1784.

50 Městské muzeum v Týně nad Vltavou, podsbírka historická, Dokumenty archivní povahy, inv. č. 15438, Poznámky Josefa Hanzlíka.

51 Stavba některých však byla pouze naplánována. Například roku 1766 ještě nebyla vybudována postavení č. 1–5 před bastionem Callot, č. 8 před bastionem Liechtenstein a č. 29–31 před bastionem Kinský. Č. 9 a 11 byla označena pouze číselně. Postavení č. 20–22 tehdy ještě dokonce nebyla zanesena v mapě.

52 Tři z nich mířily na bastion Callot, čtyři na krytou cestu, čtyři na bastion Liechtenstein a kurtinu, jedno pouze na bastion Liechtenstein, osm na ravelin a čtyři na bastion Kinský. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích (dále jen JČM ČB), podsbírka č. 19 – písemnosti a tisky, sign. MP 26, Plán dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou z roku 1767 zachycující stav k předešlému roku.

53 Jeho ochranu zajišťovaly gabiony, proutěné koše naplněné zeminou.

54 Jeho cílem bylo za pomoci rikošetové palby způsobit co největší ztráty obráncům na kryté cestě.

55 Ty měly za úkol zničit předprseň opevnění a na něm se nacházející pevnostní dělostřelectvo.

56 Na mapách cvičiště jsou označeny jako „Scarpier-Batterien“, tedy baterie ostřelující eskarpy polygonu. Podobně jako průlomové baterie měly zajistit prolomení úseku opevnění, kudy by pak pěchota mohla vniknout do bastionů.

Obr. 12. Pevnostní brána v kurtině mezi bastiony Liechtenstein a Kinský, foto: autor, 2021

polygonu, u úpatí glacis.⁵⁷ Na kryté cestě před bastionem Liechtenstein a ravelinem byly umísťovány průlomové baterie obránců.⁵⁸ Navíc u veselské silnice jihovýchodně od polygonu bylo vybudováno postavení určené k rikoшетové palbě na 300 vídeňských sáhů vzdálenou pravou stranu ravelinu.⁵⁹ Paralely spojovaly čtyři sapy,⁶⁰ šikmě vedené přibližovací zákopy, z nichž je dnes na místě možné najít pouze jednu na glacis před bastionem Liechtenstein. Přitom se jedná o nejstarší zákop na území České republiky.⁶¹

Polygon však nesloužil ke cvičení pouze dělostřelcům, své dovednosti na něm trénovali také ženisté – minéři a sapéři. V tunelu vyhloubeném do glacis před bastionem Liechtenstein a ravelinem bývaly umísťovány miny,⁶² minéři takto nacvičovali podminování nepřátelského opevnění a jeho následnou destrukci výbuchem. Sapéři trénovali kopání již zmíněných sap a jiné zemní práce.

Po zrušení dělostřeleckého cvičiště a tábora byly části polygonu rozbourány místními zemědělci s cílem rozšířit plochu orné půdy. Polygon tehdy přišel o jižní část glacis a kryté cesty až ke špičce ravelinu. Dodnes tak zůstal zachován pouze úsek mezi bastionem Liechtenstein a ravelinem, protože část před bastionem Callot spolu se sapou pravděpodobně

57 Zde se nacházela shromaždiště, v nichž se pěchota připravovala k útoku na krytou cestu. Vojákům zde poskytovaly ochranu gabiony. K roku 1766 byla naplánována stavba šesti shromaždišť. ÖNB, Kartensammlung, ALB Port 6 b,10, Plán polygonu zachycující stav k roku 1766.

58 JČM ČB, podsírkka č. 19 – písemnosti a tisky, sign. MP 26, Plán dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou z roku 1767 zachycující stav k předešlému roku.

59 Mapová sbírka PŘF UK, inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784.

60 Sapy k bastionům Liechtenstein a Kinský byly pětikrát, k ravelinu třikrát a k bastionu Callot pouze jednou zešikmeny. Roku 1766 byly dokončeny dvě sapy, k bastionu Kinský a k ravelinu, u níž byla také naznačena část sapy směřující od první ke druhé paralele. Sapy před bastiony Callot a Liechtenstein byly teprve plánovány. Na mapě z roku 1784 je zobrazena pouze sapa před ravelinem.

61 BULDRA, V., *Pohled*, s. 124.

62 JČM ČB, podsírkka č. 19 – písemnosti a tisky, sign. MP 26, Plán dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou z roku 1767 zachycující stav k předešlému roku.

↑ Obr. 13. Severní strana ravelinu a příkop před ním, foto: autor, 2022

← Obr. 14. Vnitřní část ravelinu s výborně zachovalými ochozy a krytou cestou, foto: autor, 2021

nikdy nebyla dokončena. Dále byla rozorána celá druhá⁶³ a někdy po roce 1828 jižní část třetí paralely a spolu s nimi všechny sapy kromě části přímo spojující třetí paralelu přes glacis s krytou cestou. Ve výborném stavu se však dochovaly bastiony Liechtenstein a Kinský, jejich kurtina a ravelin. Území polygonu postupem času zakryl lesní porost. Nejpozději roku 1828 byl příkop před bastionem Liechtenstein a okraj bastionu Kinský výrazně zamokřen.⁶⁴ Velkou ztrátou byl zánik celého bastionu Callot včetně kurtiny, která jej

63 Ještě na mapě III. vojenského mapování (1877) téměř sto let po zrušení dělostřeleckého cvičiště je zachycena část druhé paralely a většina sapy před ravelinem. Tyto prvky byly rozorány na konci 19. nebo v první polovině 20. století.

64 Na indikační skice stabilního katastru je zamokřená část označena jako bažina („Sumpff“) a jezero („Lake“). Půda je v tomto místě dodnes podmaččená. Národní archiv (dále jen NA), Indikační skici – Čechy, inv. č. 8143, Týn nad Vltavou. NA, Indikační skici – Čechy, inv. č. 1223, Dobšice.

↑ Obr. 15. Třetí paralela na úpatí glacisu polygonu, foto: autor, 2021

← Obr. 16. Úsek sapy ke kryté cestě před bastionem Liechtenstein, pohled od třetí paralely, foto: autor, 2022

spojovala s bastionem Liechtenstein. Ještě roku 1828 ho bylo možné najít na pastvinách s parcelními čísly 1967, 1970, 1973, 1976 a 1979, jež se tehdy nalézaly ve vlastnictví smilovických zemědělců.⁶⁵ Ty však byly pravděpodobně někdy v průběhu 20. století rozorány a bastion srovnán se zemí.

Epolement

Asi 1,5 km severně od polygonu v lese u samoty Širočiny se dodnes nachází tzv. epolement, též *Kugelfänger*, lapač kulí, který je známý také pod zkomoleným místním názvem *Pulmon*.⁶⁶ Vybudován byl již v roce 1749, ještě téhož roku na něm totiž byly testo-

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ HANZLÍK, J., *Dělostřelecký tábor*, s. 6.

vány nové typy děl a moždířů v rámci prvního dělostřeleckého cvičení u Týna nad Vltavou.⁶⁷ Úplně dostavěn byl však teprve roku 1759,⁶⁸ poté už na něm nebyly prováděny větší úpravy. Epolement primárně fungoval jako cíl cvičné střelby různých typů děl a moždířů, čímž se výrazně lišil od již zmíněného polygonu. Ke střelbě byly používány jak dělové koule, tak kartáčové střely.⁶⁹

Obecně se jedná o čtyřboký zděný, zeminou vyplněný komolý jehlan s menším jehlanem na jeho horní podstavě, na jehož vrcholu se navíc tyčila žerď upevněná provazy.⁷⁰ Na ní se vypínal rozměrný prapor nesoucí emblém habsburského orla, který sloužil pro lepší viditelnost, zaměřování cíle, ale také jako ukazatel směru větru, údaje důležitého pro přesnou a efektivní střelbu. Na vrchní podstavu komolého jehlanu bylo možné vystoupat po žebříku, upevněném na jeho východní straně. Ze všech čtyř stran byl obehnan širokým příkopem, který byl uprostřed každé strany epolementu přerušen přístupovým náspem a rozdělen tak na čtyři menší příkopy. Západní polovina příkopu, obrácená k dělostřeleckým bateriím, byla svými rozměry menší než ta odvrácená. Kromě toho, že z těchto příkopů byla vytěžena hlína potřebná ke stavbě lapače, sloužily především k zachytávání vystřelených dělových kulí, z jejichž materiálu pak mohly být odlity nové náboje. Před lapačem kulí byla situována traverza, nevelká terénní vyvýšenina, na níž byly vystaveny dělostřelecké terče. Účelem tohoto cvičného prvku bylo postavit terče výše, aby došlo k přestřelení terénních nerovností mezi palebným postavením děla a cílem střelby; artileristé se tak mohli soustředit pouze na cíl.⁷¹

Původně se celý epolement včetně příkopů a traverzy rozkládal na ploše 900 čtverečních sáhů (3 237 m²).⁷² Jeho základna měla rozměry 45 × 54 vídeňských stop⁷³ (14,2 × 17 m), což znamená, že zabíral plochu 2 430 čtverečních stop (242,8 m²). Z údajů z roku 1749 lze odvodit, že zděná stavba dosahovala výšky přibližně 32 stop (asi 10 m).⁷⁴ Celková výška včetně žerdi ale mohla činit až 25 metrů.⁷⁵ Nyní disponuje jeho základna rozměry 29 × 21 metrů a výškou zhruba 5 metrů.⁷⁶

Po zrušení dělostřeleckého cvičiště a později i vozatajského skladiště Velký Depot roku 1866 byl lapač kulí částečně rozebrán. Do roku 1784 byly dva menší západní příkopy z neznámého důvodu zasypány a za epolementem byla vyhloubena podlouhlá jáma.⁷⁷ Nejpozději v první čtvrtině 19. století byly jeho rozměrnější příkopy snad vlivem dešťů zatopeny vodou.⁷⁸ Na jeho postupném rozpadu se velkou měrou dodnes podílí povětrnostní vlivy, především deště, ale i stromy společně s ostatní lesní vegetací, rozrušující svými kořeny povrch epolementu. Přestože byl lapač kulí původně obezděný a vyplněný zeminou, nenajdeme na něm při bližším pohledu ani náznak původního zdiva.⁷⁹ Jeho původní

⁶⁷ ÖStA-KA Wien, Memoires XIII/463–465, Materiály k dělostřelecké reformě a cvičením u Týna nad Vltavou.

⁶⁸ SAKAŘ, J., *Dějiny*, s. 45.

⁶⁹ Mapová sbírka PŘF UK, inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784.

⁷⁰ Žerď byla vyšší než samotný epolement, a jeho výslednou výšku tak zdvojnásobovala.

⁷¹ BULDRA, V., *Pohled*, s. 119.

⁷² Podle starších měření zabíral epolement plochu 250 (899,25 m²) a traverza 75 ¾ čtverečních sáhů (272,45 m²). Rozdílné hodnoty se mohou lišit různým pohledem na započítávání příkopů a jejich okolí do celkové plochy lapače kulí. HANZLÍK, J., *Dělostřelecký tábor*, s. 6.

⁷³ ÖStA-KA Wien, Memoires XIII/463–465, Materiály k dělostřelecké reformě a cvičením u Týna nad Vltavou.

⁷⁴ Detailní plánec Václava Callota však zobrazuje epolement tak, že výška jeho zděné části se rovná délce delší hrany jeho základny, což by činilo 54 stop. ÖNB, Kartensammlung, ALB Port 7a,1, Mapa dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou zachycující jeho stav k roku 1749.

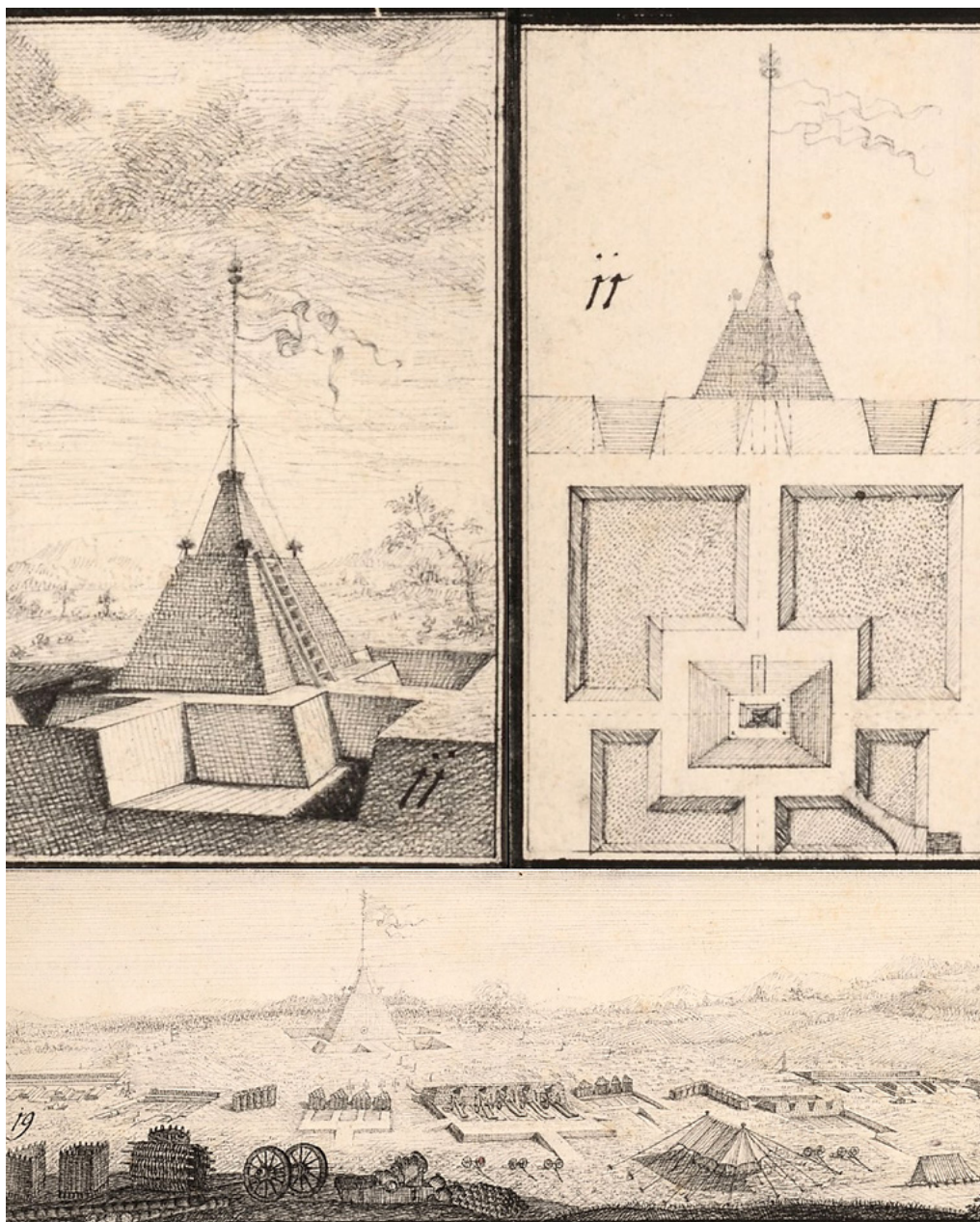
⁷⁵ Podle Callotova plánu je výška epolementu a žerdi přibližně v poměru 9 : 13.

⁷⁶ BULDRA, V., *Pohled*, s. 119.

⁷⁷ Mapová sbírka PŘF UK, inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784.

⁷⁸ Tyto dvě nádrže jsou na indikační skice stabilního katastru z roku 1828 spojeny v jednu pod parcelním číslem 802 a označeny jako rybník („Teich“). Hned vedle je vyobrazena podobná nádrž s parcelním číslem 801 (také nazvaná rybník) tvarem připomínající pravidelný šestiúhelník (ta se vyskytuje na již zmiňované mapě z roku 1784). Z příkopů zjevně vytékala nahromaděná voda, napájela menší nádrž a v podobě pramínek vytékala dále. NA, Indikační skici – Čechy, inv. č. 8143, Týn nad Vltavou.

⁷⁹ Tato skutečnost způsobila chybnou interpretaci epolementu, podle níž se jedná o „nevelký taras z navršené hlíny“. Toto tvrzení je pouze zčásti pravdivé, neboť jeho nedílnou součástí byla cihlová obezdívka. SUDOVÁ, M. – PROCHÁZKA, L., *Vltavotýnský poutník*, s. 191.

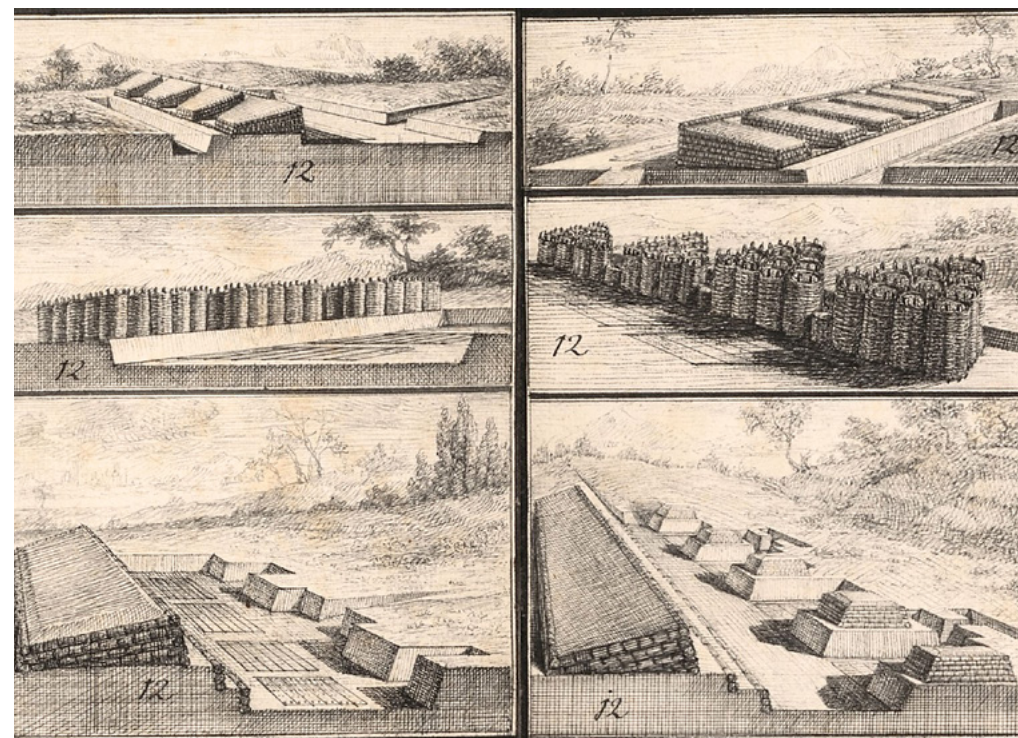
Obr. 17. Epolement, jeho půdorys, průřez a celkový pohled včetně baterií v roce 1749, detail, *Ichno und scenographische vorstellung*, zdroj: Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung, ALB Port 7a,1

velkolepou podobu dnes připomíná pouze nevelká terénní vyvýšenina.⁸⁰ Další informace o tomto objektu nám může poskytnout archeologický průzkum lokality Archeologickým ústavem Filozofické fakulty Jihočeské univerzity.

Na dostřel, snad až 400 metrů, jihozápadně od epolementu bylo vybudováno celkem sedm cvičných palebných postavení pro děla a moždíře různých ráží.⁸¹ Přímo proti

⁸⁰ Blíže obr. 21.

⁸¹ Blíže obr. 17 a 18. Kromě nich mířila na epolement jedna z linií střelby. Byla dlouhá asi 1,2 km a končila u odbočky do jarošovického dvora. Mapová sbírka PŘF UK, inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784.

Obr. 18. Bližší pohled na baterie před epolementem, detail, *Ichno und scenographische vorstellung*, zdroj: Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung, ALB Port 7a,1

lapači kulí ležela největší baterie pro pět kanónů vyvýšená nad povrch a opevněná valem obloženým fašinou.⁸² Nalevo (z pohledu k epolementu) od ní stála na malé platformě baterie pro tři děla se čtyřmi velkými gabiony a napravo baterie se čtyřmi malými gabiony, naopak zapuštěná do země. Dále nalevo bylo umístěno několik gabionů a baterie pro tři děla, na níž se mělo cvičit metání koulí odrazem od země. Další baterie vpravo vedle zděné nebo proutěné zídky byla určena rovněž pro tři kanóny. Obě tyto baterie pro tři děla byly mírně zapuštěny do země a chráněny fašinovým valem.⁸³ Konečně na okrajích byla vystavěna dvě postavení pro čtyři moždíře, jež bývala snad z důvodu částečného zakopání do země označována také jako „Kessel“.⁸⁴ Opět byla opevněna mohutnými zemními valy zpevněnými fašinou. Na rozdíl od předchozích pěti dělových baterií tyto dvě nemířily na lapač kulí, ale vždy na volná prostranství vedle něj, označená prapory. Toto opatření mělo zabránit rychlému zničení epolementu rozměrnými bombami plněnými střelným prachem, které byly z moždířů vystřelovány a po dopadu explodovaly. Jedna z těchto unikátních koulí byla na jaře roku 2021 objevena archeology z Jihočeské univerzity a nyní se nachází ve sbírkách Městského muzea Týn nad Vltavou.

V době po zrušení dělostřeleckého cvičiště byla u epolementu konána každoroční cvičení ve střelbě z pistole. Dokonce se dochovala zmínka o jednom z nich uspořádaném 14. září 1843 mezi 8. a 10. hodinou dopoledne.⁸⁵ Ještě roku 1784 zůstala na pastvině vltavotýnského panství zachována jižní moždířová baterie, ostatní postavení již byla rozebrána.⁸⁶

⁸² ÖStA-KA Wien, Memoires XIII/463–465, Materiály k dělostřelecké reformě a cvičením u Týna nad Vltavou.

⁸³ ÖNB, Kartensammlung, ALB Port 7a,1, Mapa dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou zachycující jeho stav k roku 1749.

⁸⁴ ÖStA-KA Wien, Memoires XIII/463–465, Materiály k dělostřelecké reformě a cvičením u Týna nad Vltavou.

⁸⁵ HANZLÍK, J., *Dělostřelecký tábor*, s. 20.

⁸⁶ Mapová sbírka PŘF UK, inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784.

Linie střelby v terénu

Polygon a epolement, jež představovaly základ dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou, simulovaly obléhání či obranu pevnosti a střelbu na cíl. Vzhledem k rychlému vývoji dělostřelectva a stále častějšímu využívání artilerie v polních bitvách bylo nutné připravit rakouské dělostřelce zejména na tyto situace. Právě na větším použití děl v otevřených střetech ostatně zakládal svou reformu polní maršál Josef Václav z Liechtensteina.⁸⁷ Z tohoto důvodu byly v blízkém okolí cvičiště zaměřeny a vytyčeny linie, na nichž měla v libovolné vzdálenosti od cíle probíhat cvičná střelba v terénu.⁸⁸ Většina z těchto linií přecházela přes zemědělsky užívanou půdu, především pole a pastviny, jejich cíle však ležely v lesích, na jejich okrajích nebo na jiných méně frekventovaných místech, kde by nedošlo k újmě civilistů, například ve skalnatém údolí Židovy strouhy.⁸⁹

První linie začínala u odbočky do arcibiskupského dvora Jarošovice a jejím cílem byl epolement vzdálený 1,18 km na severovýchod. Střílelo se buď koulemi na terč, umístěný na traverze, nebo kartáčovými střelami na dřevěná prkna, jež je lépe zachytila. Délka druhé linie dosahovala téměř 2 km. Přitom se rozprostírala mezi vesnicemi Netěchovice a Nuzice, v jejichž blízkosti probíhala hranice vltavotýnského, bechyňského a kolodějského panství.⁹⁰ Cíl střelby byl navíc vzdálen více než 3 km od epolementu.⁹¹ Pro potřeby třetí linie, dlouhé 1,18 km, byla na rozdíl od ostatních vybudována opevněná moždířová baterie, podobná těm naproti epolementu.⁹² Odsud byly z moždířů metány dělostřelecké granáty plněné střelným prachem, totožné s tím, nalezeným archeology poblíž lapače kulí. Čtvrtá linie začínala asi 100 metrů severně od počátečního bodu první linie, byla přibližně 2 km dlouhá a mířila na okraj dnešního Obecního lesa asi 1120 metrů na sever od epolementu. Cvičila se zde střelba z děl odrazem od země, tzv. Göllschiesen.

Pátá a šestá linie procházely údolím Židovy strouhy asi 1,5 km východně od lapače kulí. Pátá linie, která byla určena ke střelbě „z vrchu“, disponovala délkou 1,24 km, začínala na poli na pískách v nadmořské výšce 440 metrů a končila v korytě již zmíněného potoka v 396 metrech na hranici panství Bechyně a Týn nad Vltavou. Šestá, nejkratší linie, dlouhá přibližně 680 m, naopak sloužila k tréninku střelby „do vrchu“. Její počátek byl umístěn ke břehu rybníka Židova strouha poblíž stejnojmenného mlýna v nadmořské výšce 412 m n. m.⁹³ Cílem byl les Vač strmě se zvedající nad údolím potoka až do výšky 438 m n. m., který již náležel bechyňskému panství.⁹⁴

Zřízení takového systému střeleckých linií vzdálených až 3 km od cvičiště, a dokonce přesahujících hranice arcibiskupského panství, na němž byl zbytek areálu vybudován, představuje další doklad ohromné propracovanosti tohoto projektu ze strany maršálů Josefa Václava z Liechtensteina, Antonína Ferdinanda Feuersteina a jejich týmu expertů.

Minová pole

V době existence dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou spadali do řad rakouské artilerie také minéři. Jejich úkolem bylo v průběhu obléhání pevnosti umístit nálož

87 JUŘÍK, P., *Královna*, s. 114.

88 Mapová sbírka PŘF UK, inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784.

89 Viz obr. 21.

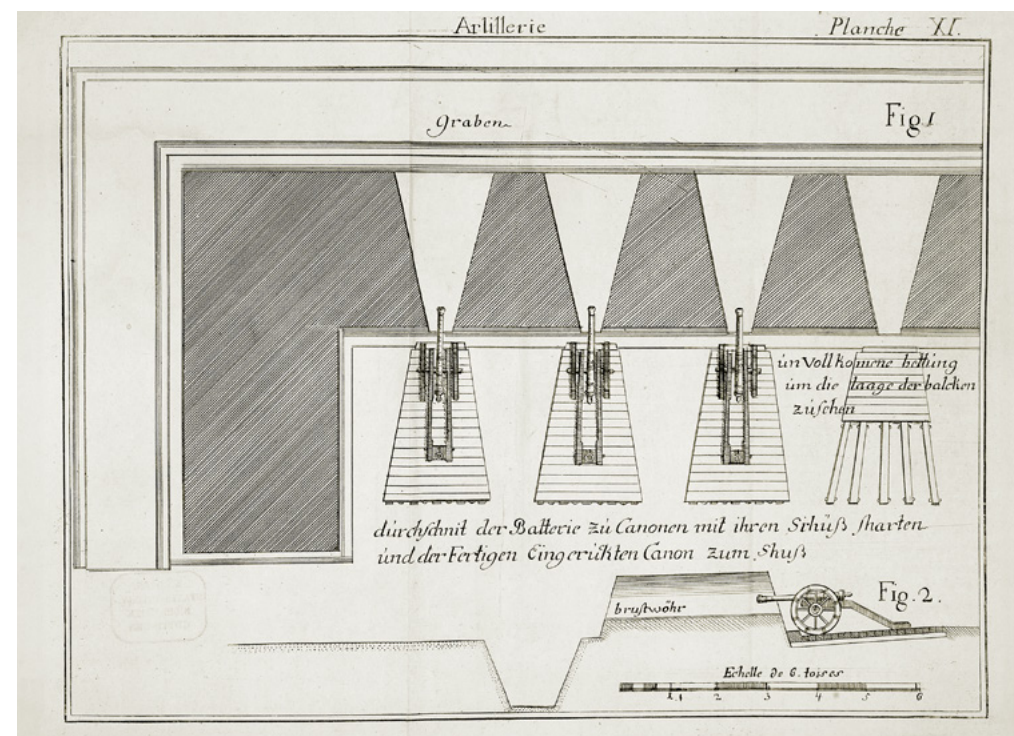
90 Netěchovice byly již od 16. století rozděleny mezi panství Bechyně a Koloděje nad Lužnicí, které vlastnilo větší část vesnice. Bohužel dnes již nelze určit, zda druhá nebo také třetí linie střelby přecházely přes kolodějské panství.

91 Tento fakt výrazně rozšiřuje představu o záběru dělostřeleckého cvičiště, jehož jádro s polygonem a lapačem kulí se sice podle oficiálního měření rozprostíralo na ploše 40 hektarů, ale cvičení probíhala i v takto vzdáleném okolí, dokonce na území vedlejšího panství, jež bylo tehdy v držení hrabat a od roku 1769 knížat z rodu Paarů.

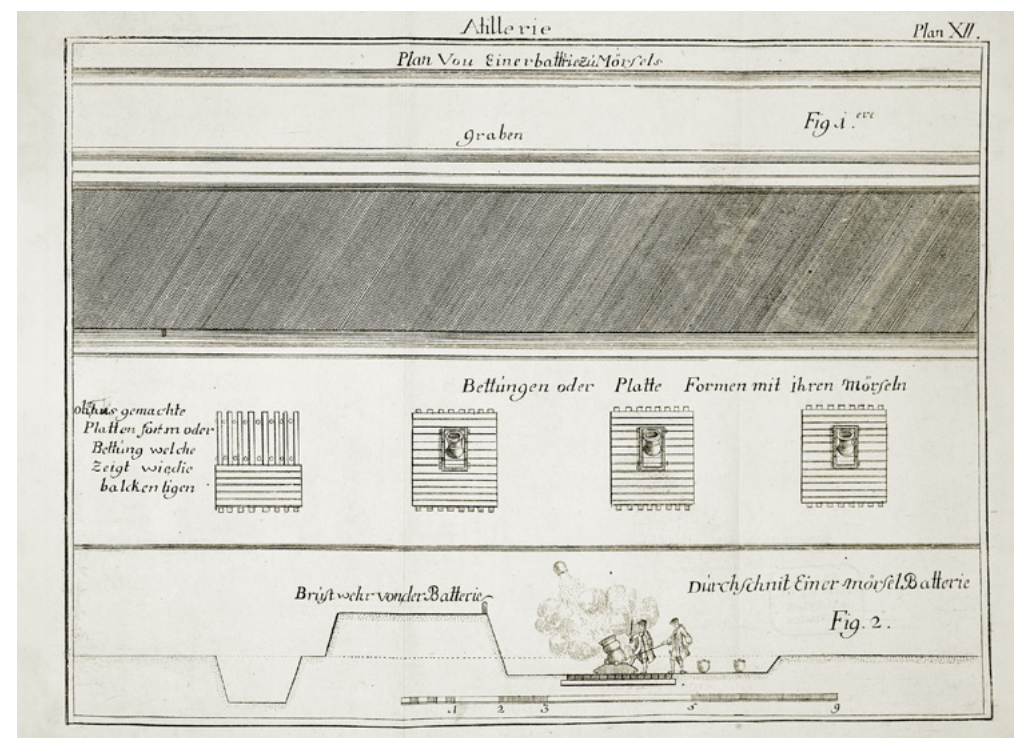
92 Není vyloučeno, že i další linie poskytovaly dělům a moždířům zázemí v podobě dělostřeleckých postavení. Pouze u této však byla baterie vyobrazena na mapě. V době vytvoření mapy roku 1784 už ale mohla být zbylá postavení odklizená a zarovnána s povrchem, protože většinou zabírala drahocennou zemědělskou půdu. Mapová sbírka PŘF UK, inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784.

93 Mlýn Židova strouha a u něj se rozprostírající rybník již patřil ke třeboňskému panství, vlastněnému Schwarzenbergům. Palebné postavení šesté linie tedy leželo přímo na hranici těchto dvou panství.

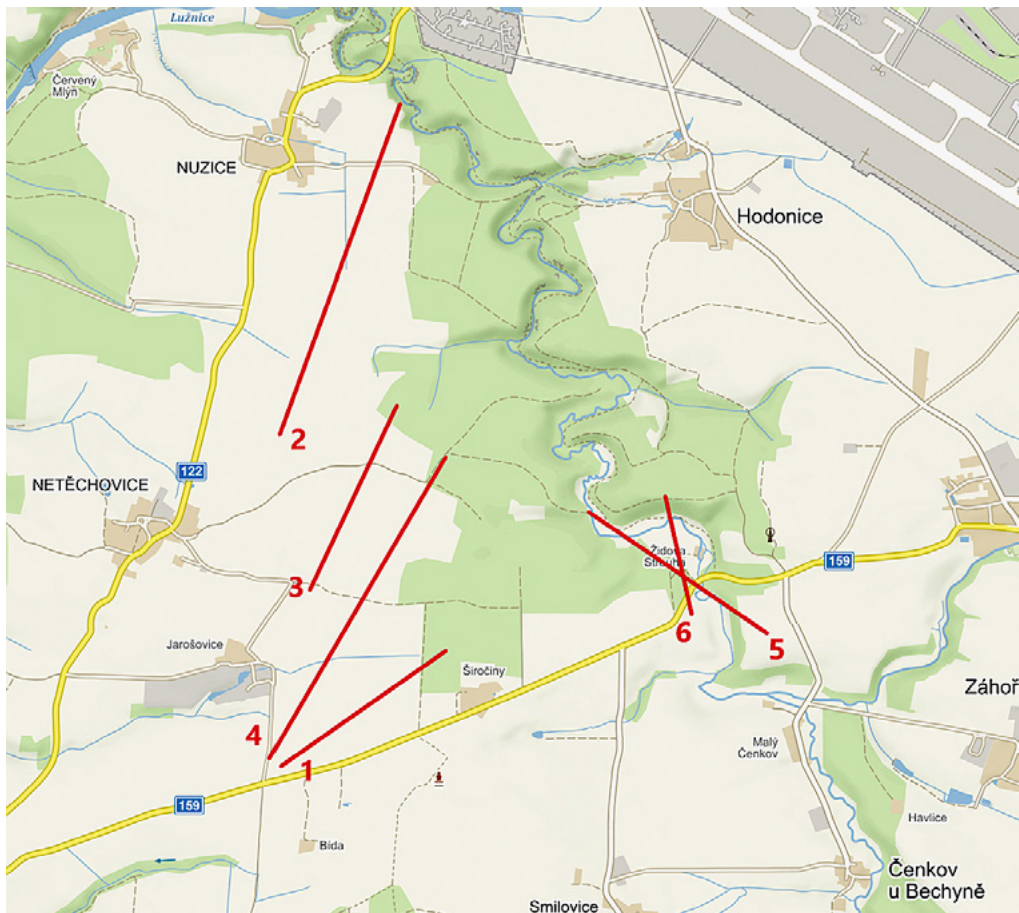
94 Mapová sbírka PŘF UK, inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784.

Obr. 19. Děla umístěná v palebné pozici v baterii, zdroj: LE BLOND, Guillaume, *Ausführlich abgehandelte Artillerie-Wissenschaft*, Frankfurt 1766

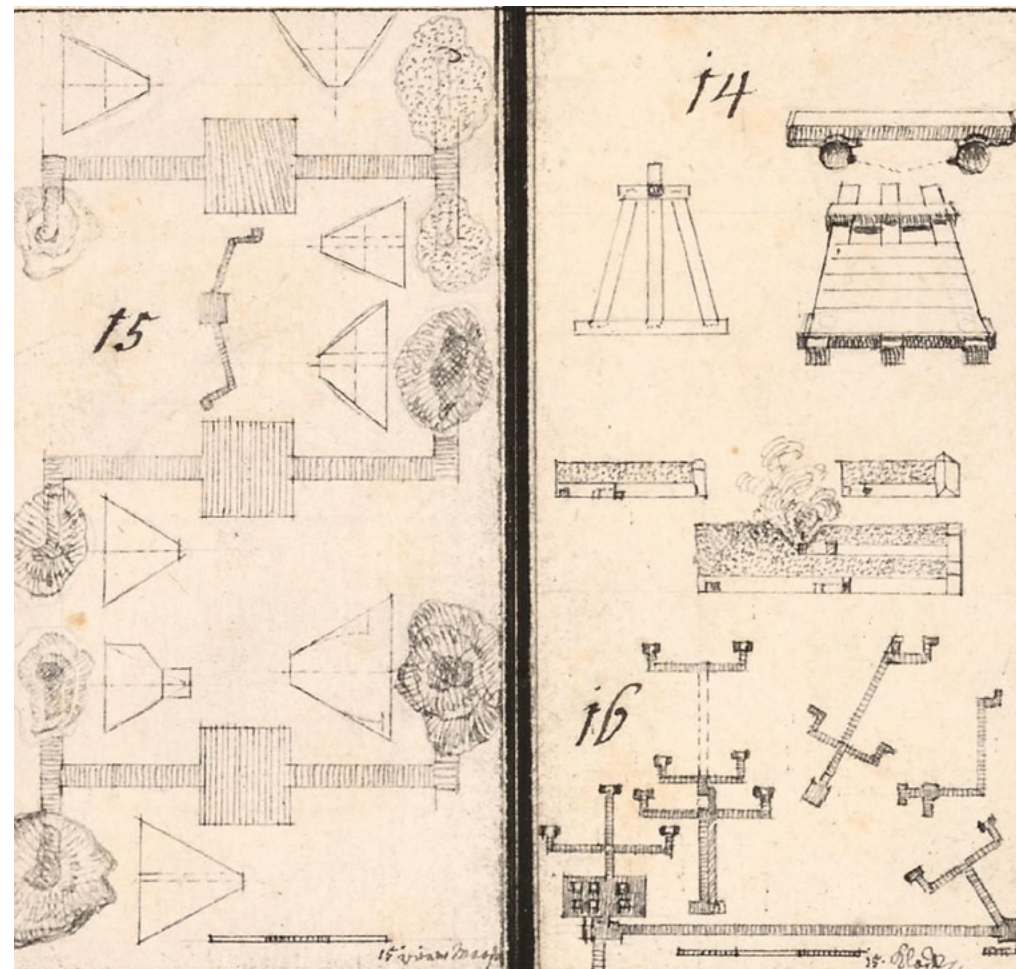

Obr. 20. Moždíře umístěné v palebném postavení v kotli, zdroj: LE BLOND, Guillaume, *Ausführlich abgehandelte Artillerie-Wissenschaft*, Frankfurt 1766

↑ Obr. 21. Linie střelby v terénu vyznačené v mapě, zdroj: Mapy.cz, upraveno autorem

← Obr. 22a a 22b. Dnešní podoba epolementu, foto: autor, 2022

Obr. 23. Flatter Minen s dřevěným poklopem (14), obvyčejné Flatter Minen (15) a klasické miny (16) na minových polích dělostřeleckého cvičiště roku 1749, zdroj: Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung, ALB Port 7a,1

do tunelu pod jejím opevněním, které by pak bylo následným výbuchem zničeno, a byl by tak vytvořen průlom pro další postup pěchoty.⁹⁵ Jednalo se o jednu z fyzicky a zejména psychicky nejnáročnějších prací v tehdejších armádách.⁹⁶ Proto bylo nutné minéry cvičit, ověřovat jejich technické znalosti o výbušninách v praxi a alespoň zčásti je tak připravit na podmínky v úzké podzemní štolě. Minéři si také museli vyzkoušet sílu výbuchu náloží v různých půdních druzích – písčité, hlinité i jílovité půdě.⁹⁷ Z těchto důvodů byla v areálu dělostřeleckého cvičiště zřízena tři, respektive čtyři minová pole.⁹⁸

Hlavní minové pole se rozprostíralo na pastvině patřící smilovické obci, dodnes se toto místo příhodně nazývá Pod Minami. Zabíralo především pozemky s parcelními čísly 1703, 1704 a 1726.⁹⁹ Zde byly v rámci cvičení kopány rozvětvené sítě podzemních štol a tunelů. Do nich pak byly umísťovány nálože různých velikostí, jež byly následně odpalovány.

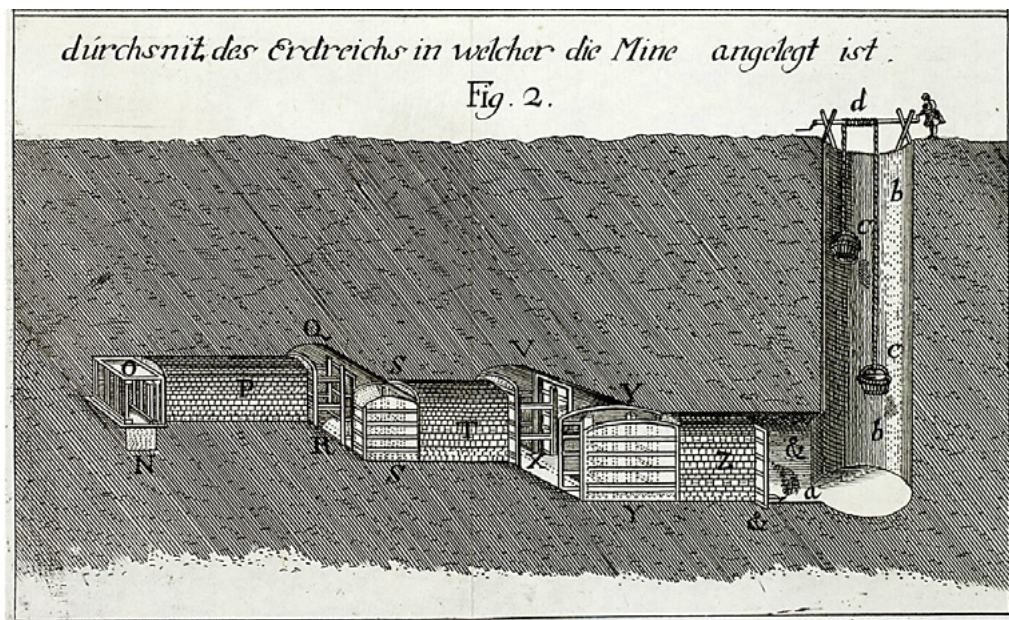
⁹⁵ Viz obr. 24.

⁹⁶ JUŘÍK, P., *Královna*, s. 133.

⁹⁷ EDLER VON ZIMMER, Andreas, *Abhandlung über die Kriegs-Minen. Zum Gebrauche der k. k. österr. Mineur-Schulen*, Wien 1852, S. 7–8.

⁹⁸ Viz obr. 23. Cvičení minérů probíhalo rovněž na úsecích glacis před bastionem Liechtenstein a ravelinem, jak již bylo zmíněno výše.

⁹⁹ Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Císařské povinné otisky stabilního katastru, sign. B2/a/6C, inv. č. 1223, Dobšice.

Obr. 24. Tunel, do nějž byly ukládány miny, zdroj: LE BLOND, Guillaume, *Ausführlich abgehandelte Artillerie-Wissenschaft*, Frankfurt 1766

Dvě minová pole byla umístěna asi 250 metrů severně a jižně od epolementu. Na severním minovém poli probíhala cvičení v odpalování menších min, tzv. *Flatter Minen*.¹⁰⁰ Do nevelké hloubky byly umístěny trhaviny, které dále zakryl poklop sbitý z trámů a fošen.¹⁰¹ Jižní minové pole sloužilo k testování obyčejných *Flatter Minen*. Tyto miny, často používané při dobývání pevností, bývaly ukládány do hloubky 5 až 10 stop (1,45 až 3 m) pod zem. Tunel, kam byla nálož uložena, měl zpravidla rozměry 63 × 79 cm.¹⁰²

Čtvrté minové pole se rozkládalo na pomezí obecního smilovického lesa a pastviny severně od hlavního minového pole v místě zvaném Za Silnicí. Tento cvičný prostor se zde prokazatelně nacházel před zrušením dělostřeleckého cvičiště roku 1778.¹⁰³ Je však možné, že v průběhu jeho existence došlo k přesunutí minového pole s obyčejnými *Flatter Minen* právě na toto místo snad z důvodu blízkosti k samotě Širočiny.

Závěr

Dne 18. dubna 1778 došlo ze strany eráru k vypovězení smlouvy o pronájmu pozemků, dělostřelecké cvičiště bylo zrušeno a půda se k zřetelné nelibosti pronajímatelů, neboť zisk z nájemného byl značný, vrátila plně do jejich rukou. V následujících letech došlo k odstranění budov tábora spolu se zarovnáním zemních staveb a jejich přeměněním v pole. Erár si však část pozemků ponechal a od 1. července 1778 zde zřídil vozatajské skladiště na ploše 62 520 čtverečních sáhů (22,5 ha) příznačně nazývané Velký Depot. Bývalé cvičiště se přesto příležitostně užívalo k pěchotním cvičením. V roce 1866 byl však tento tzv. Velký Depot zrušen a areál prodán městu Týn nad Vltavou, které jej následně upravilo do podoby hospodářského dvora, jež pronajímalo soukromým osobám. Teprve 9. ledna 1908 dvůr prodalo Ondřeji Blabolilovi, nájemci nedalekého netěchovického dvora. Od té doby se nachází v soukromém vlastnictví. Postupem času však začaly budovy dvora chátrat. Proces postupné destrukce byl dovršen počátkem 21. století, když byl statek opuštěn.

¹⁰⁰ ÖStA-KA Wien, *Memoires XIII/463–465, Materiály k dělostřelecké reformě a cvičením u Týna nad Vltavou*.

¹⁰¹ ÖNB, *Kartensammlung, ALB Port 7a,1, Mapa dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou zachycující jeho stav k roku 1749*.

¹⁰² LE BLOND, Guillaume, *Ausführlich abgehandelte Artillerie-Wissenschaft*, Frankfurt 1766, S. 64.

¹⁰³ Mapová sbírka PŘF UK, inv. č. 1296545, Mapa oblasti mezi Týnem nad Vltavou a Bechyní z roku 1784.

V současnosti je na jeho místě možné najít velmi nepatrné zbytky zřícenin některých staveb. Tu historicky nejhodnotnější, dům č. p. 283 – bývalé kanceláře a byty důstojníků Velkého Depotu, se již bohužel nepodaří zachránit. Z těchto důvodů si také donedávna odborná i laická veřejnost všímala z celého areálu bývalého cvičiště pouze barokního sousoší kalvárie připomínajícího výbuch obou laboratoří 20. června 1753, které je na rozdíl od zbytku cvičiště památkově chráněno.

Terénní relikt dělostřeleckého cvičiště u Týna nad Vltavou představují zcela unikátní soubor cvičných prvků vybudovaných v době, kdy se zastaralá rakouská artillerie pod vedením knížete Liechtensteina postupně proměňovala v jednu z nejmodernějších složek armády tohoto typu v celé Evropě. Dělostřelci zde prošli komplexním výcvikem zahrnujícím dobývání či obranu bastionového opevnění na polygonu, střelbu na cíl v podobě epolementu nebo přípravu na střetnutí v poli s využitím terénu v okolí cvičiště. Kromě nich cvičili na zdejších minových polích miněři, jejichž oddily zůstaly až do roku 1772 součástí dělostřelectva. Dodnes se výborně dochovala velká část jádra polygonu, zejména bastiony Liechtenstein a Kinský včetně ravelinu, i zbytky epolementu.

V roce 2021 započal v areálu bývalého dělostřeleckého cvičiště a tábora archeologický průzkum zajišťovaný Archeologickým ústavem Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích ve spolupráci se společností Naše historie. Úspěšnost jejich práce ale ztěžuje fakt, že v posledních desetiletích bylo toto místo mnohokrát prohledáno amatérskými hledači pomocí detektorů kovu, což na některých lokalitách snižuje pravděpodobnost nalezení očekávaných kovových artefaktů. Přesto se od několika amatérských archeologů a hledačů v rámci výzkumu podařilo získat do sbírek Městského muzea v Týně nad Vltavou celou řadu unikátních předmětů vypovídajících o historii tohoto unikátního prostoru. Právě díky objevům archeologů bude možné získat ucelenější obraz o cvičných stavbách, průběhu cvičení, testované výbroji nebo každodenním životě dělostřelců ve druhé polovině 18. století.

Summary

The article deals with the Theresian artillery training ground near Týn nad Vltavou, an almost unknown military sight of European importance. The training ground was a major contributor to the modernisation of Austrian artillery under the reform of Joseph Wenzel of Liechtenstein. It was founded in 1749 on the site of an older fortification on the Posekaný hill near Týn nad Vltavou, where it served its purpose until 1778, when it was replaced by the chariot depot called the Big Depot. The reason for the choice of the site on the archbishop's estate of Týn nad Vltavou was mainly the proximity to other important centres of the reform - České Budějovice and Rudolfov. Every summer, extensive training for all members of the Austrian artillery was held there. The well-preserved terrain structures were used for these exercises - the so-called polygon, a training fortress used for practicing the capture and defence of the fortress, and the so-called

backstop (*Kugelfänger*), a firing target for cannon and mortar batteries. The polygon consisted mainly of three bastions (Liechtenstein, Kinský and Callot), a ravelin, a glacis and two parallels. Several minefields used by the sappers for training in undermining fortifications complemented the training ground. In addition, six field firing lines were laid out in the vicinity, the existence of which has been revealed in this study.

At present, only the Calvary sculpture group commemorating the explosion of the local laboratories on 20 June 1753 is protected as a heritage site. Nevertheless, the terrain relics of the artillery training ground represent a completely unique sight of its kind - the set of training elements recalls the time when the obsolete Austrian artillery under the leadership of Prince Liechtenstein was gradually transformed into one of the most modern army units of this type in the whole of Europe.

Prameny a literatura

Archivní a sbírkové fondy

Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, podsbírka č. 19 – písemnosti a tisky

Mapová sbírka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy

Městské muzeum v Týně nad Vltavou, podsbírka historická, Dokumenty archivní povahy

Národní archiv, fond Stabliní katastr – indikační skici (1824–1931)

Österreichische Nationalbibliothek, Kartensammlung

Österreichisches Staatsarchiv-Kriegsarchiv Wien, *Memoires*

Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, fond Císařské povinné otisky stabliního katastru

Literatura a vydané prameny

Augsburgische Ordinari Post-Zeitung, 11. 6. 1766.

BULDRA, Vladimír, *Pohled do historie dělostřelectva na Českobudějovicku. I. Léta 1744 až 1939*, České Budějovice 2016.

DOBROVSKÝ, Josef, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch. Zweyter Band. L-Z*, Prag 1821.

DOLLECZEK, Anton, *Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart. Nach authentischen und Grösstentheils officiellen Quellen verfasst*, Wien 1887.

EDLER VON ZIMMER, Andreas, *Abhandlung über die Kriegs-Minen. Zum Gebrauche der k. k. österr. Mineur-Schulen*, Wien 1852.

JUŘÍK, Pavel, *Dělostřelecký polygon – Velký Depot. Barokní dělostřelecká střelnice u Týna nad Vltavou*, Týn nad Vltavou 2022.

HANZLÍK, Josef, *Dělostřelecký tábor a pozdější vozatajské skladiště u Týna nad Vltavou*, Týn nad Vltavou 1912.

JUŘÍK, Pavel, *Královna bitev. České země a zrod moderního dělostřelectva*, Praha 2021.

LE BLOND, Guillaume, *Ausführlich abgehandelte Artillerie-Wissenschaft*, Frankfurt 1766.

MACHOŇ, Prokop, *Dělostřelecké cvičiště a tábor u Týna nad Vltavou (1749–1778)*, nepublikovaná středoškolská odborná činnost, Týn nad Vltavou: Gymnázium, Týn nad Vltavou, Havlíčkova 13, 2022.

OTTENFELD, Rudolf von – TEUBER, Oscar – DOLLECZEK Anton – KONDELKA, Alfred von, *Die österreichische Armee: von 1700 bis 1867*, Wien 1895.

PELCL, Franz Martin (ed.), *Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler, nebst kurzen Nachrichten von ihren Leben und Werken*, 2. Teil, Prag 1775.

SAKAŘ, Josef, *Dějiny města Týna nad Vltavou a okolí. Díl II. Století osmnácté*, Týn nad Vltavou 1934.

SUDOVÁ, Martina, *Malý zábavný průvodce Týnem nad Vltavou a okolím*, Týn nad Vltavou 1999.

SUDOVÁ, Martina – PROCHÁZKA, Lubomír, *Vltavotýnský poutník aneb Týnem nad Vltavou a okolím ze všech stran*, Praha 2007.

TOLL, Zur Geschichte der österreichischen Artillerie – Prüfungsschießen bei Moldauthein 1753, *Archiv für die Offiziere der Königlich Preußischen Artillerie- und Ingenieur-Korps*, 1866, Jhrg. 30, Nr. 60, S. 90–94.

Prokop Machoň (nar. 2003)

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta
machop17@ff.jcu.cz

Studuje obor Archivnictví na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity. V roce 2022 zvítězil v celostátní přehlídce Středoškolské odborné činnosti se svou prací „Dělostřelecké cvičiště a tábor u Týna nad Vltavou (1749–1778)“, z níž tato studie vychází. Obecně se zabývá dějinami raného novověku, vojenskými dějinami 18. století a regionálními dějinami jižních Čech.

Znovuobjevovaná tvrz Pasovary

The Rediscovered Fortress of Pasovary

Jarmila Hansová – Daniel Šnejd

Abstrakt: Tvrz ve vesnici Pasovary sloužila jako sídlo nižší šlechty od 14. století do roku 1624. Tehdy ji zakoupilo město Český Krumlov a hospodařilo zde až do raabizačního rozprodání dvora v roce 1793. Poté následovala řada utilitárních stavebních úprav a nových přístaveb k bývalé tvrzi. Rozvoj života zde rázně ukončil poválečný odsun německého obyvatelstva a úmyslné zplanýrování celé vesnice. Areál bývalé tvrže byl zbaven střech (a snad i dalších konstrukcí) a postupně chátral. Ruiny tvrže se v roce 2018 ujali noví majitelé a začali ji postupně opravovat. V této souvislosti vznikla nová zaměření tvrže, dílčí stavebněhistorické průzkumy a archivní rešerše, které doplňují a částečně aktualizují dosavadní poznatky o tvrzi, publikované v roce 1985 Michaellem Ryklem. Tento článek nově získané poznatky vzájemně provazuje a interpretuje. Vytváří tak podklad pro komparativní studium nejen drobných středověkých tvrzišť, ale i jejich rozsáhlých funkčních úprav na konci 18. století i později.

Klíčová slova: Pasovary; tvrz; středověká sídla nižší šlechty; renesanční sídla nižší šlechty; Višňové v Větrní; raabizace; pohraničí; zaniklé sídlo; památková péče

Článek vznikl v rámci výzkumné oblasti *Nemovitě památky* financované z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

Abstract: The fortress in the village of Pasovary served as a residence of the lower nobility from the 14th century until 1624, when it was purchased by the town of Český Krumlov and managed until the raabization sale of the court in 1793. After that, a series of utilitarian building modifications and new additions to the former fortress followed. The development of life here was brought to an abrupt end by the post-war expulsion of the German population and the deliberate leveling of the entire village. The area of the former fortress was stripped of its roofs (and perhaps other structures) and gradually fell into disrepair. In 2018, the ruins of the fortress were taken over by new owners and are being gradually restored. In this context, new surveys of the fortress, partial building-historical surveys and archival research have been carried out, supplementing and partially updating the existing knowledge about the fortress, published in 1985 by Michael Rykl. This article interconnects and interprets the newly acquired knowledge. It thus forms the basis for a comparative study not only of small medieval fortresses, but also of their extensive functional modifications at the end of the 18th century and later.

Keywords: Pasovary; fortress; medieval settlements of the lower nobility; renaissance settlements of the lower nobility; Višňové v Větrní; raabization; borderlands; extinct settlement; heritage conservation

The article was written within the research area *Immovable Heritage* Supported within the Long-Term Conceptual Development of the Research Organization (IH LCDRO)

Pasovary uprostřed novodobé pustiny

Pasovary leží asi 15 km jihozápadně od Českého Krumlova, v oblasti, jež byla po druhé světové válce těžce postižena vyhnáním německy hovořícího obyvatelstva. Vesnice patřila k těm ryze německým obcím, které nebyly dosídleny novým obyvatelstvem a následovaly smutný osud mnoha podobných sídel a zkonfiskovaných objektů v pohraničí našeho státu té doby.¹

¹ V českém pohraničí bylo ke konci roku 1949 spočítáno 16 tisíc nevyužitých nemovitostí, které byly určeny k okamžitému zbourání. Na základě obsáhlé intervence Dr. Mencla z ministerstva školství, věd a umění z nich měly být vyčleněny a likvidace ušetřeny památky a 30 měst v pohraničí (v jižních Čechách to byly České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Prachovice, Tábor, Třeboň). Vyplyvá to ze zápisu z porady o využití a likvidaci neosídlených a stavebně zchátralých konfiskátů, konané 25. ledna 1950 na Úřadu předsednictva vlády za účasti mnoha ministrů (Národní archiv, fond Státní památková správa, kart. č. 23). Obcím zaniklým po roce 1945, důvodům jejich zplanýrování a jejich dnešní památkové hodnotě se na příkladu několika vesnic včetně Pasovar nedávno věnovali ŠNEJD, Daniel – ŠPINAROVÁ, Michaela – ŠTASTNÁ, Gabriela, *Konfrontace hodnot zaniklých*